

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2026, 26(1): 662-689, doi: 10.11616/asbi.1824265

Millî Mücadele'nin Muharip Tümeni: Mondros'tan Büyük Taarruz'a 41. Tümen ve Faaliyetleri

The Combat Division of the National Struggle: The 41st Division and Its Activities from the Armistice of Mudros to the Great Offensive

Enes Mert DEMİR¹

Geliş Tarihi (Received): 15.11.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 17.01.2026

Yayın Tarihi (Published): 26.03.2026

Öz: İskenderun ve çevresinde konuşlu 41. Tümen, Mondros Mütarekesi sonrası İngilizlerin İskenderun'a çıkarma teşebbüsleriyle uğraşmış, kısa süre sonra gelen emirle Konya-Karaman hattına intikal etmiştir. Tümen, bu bölgenin güvenlik ve asayişinden sorumlu olurken, Bozkır ve Delibaş isyanlarının bastırılmasında da görev almıştır. Haziran 1920'de Adana Cephesi'ni sevk ve koordine etmek üzere Pozantı'ya gönderilen Tümen, Mart 1921'de Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. Bu cephede sırasıyla İkinci İnönü, Dumlupınar, Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri ile Büyük Taarruz Harekâtı'na katılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, farklı bölgelerde kritik görevler alarak Millî Mücadele'nin en aktif birliklerinden biri olan 41. Tümenin faaliyetleri detaylı ve özgün bir şekilde ele alınmıştır. İncelenen dönemde tümenlerin taktik teşkil olmanın yanında operatif seviyede görev icra edebilme kabiliyetlerinin, sahada üstlendikleri rolü ve ortaya koydukları stratejik etkiyi daha belirgin hâle getirdiği göz önüne alındığında, 41. Tümenin Millî Mücadele'nin askerî safhasındaki katkılarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Kaynak olarak ATASE Arşivi'ne ait belgeler, harp/askerî tarihi vesikaları ile ilgili literatürden yararlanılmış, tespit edilen bulgular nitel araştırma yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, 41. Tümen, Konya-Karaman, Adana Cephesi, Batı Cephesi.

&

Abstract: The 41st Division, stationed in Iskenderun and its surrounding areas, dealt with British attempts to land at Iskenderun following the Armistice of Mudros and was subsequently redeployed to the Konya-Karaman line upon receiving order. While assuming responsibility for security and public order in this region, the Division also took part in the suppression of the Bozkır and Delibaş uprisings. In June 1920, the Division was dispatched to Pozantı to coordinate operations on the Adana Front, and in March 1921 it was transferred to the Western Front. There, it took part in the Second Battle of İnönü, the Battles of Kütahya-Eskişehir and Sakarya, the Battle of Dumlupınar, and the Great Offensive. This study examines in a detailed and original manner the activities of the 41st Division, one of the most actively employed formations of the National Struggle, which undertook critical missions in different regions. Given that during the period under review divisions, in addition to being tactical formations, were also capable of performing tasks at the operational level-thereby rendering their role in the field and the strategic impact they generated more pronounced-this study aims to elucidate the contributions of the 41st Division to the military phase of the National Struggle. Documents from the ATASE Archive, military-historical records, and relevant literature were utilised as sources, and the findings were analysed using qualitative research methods.

Keywords: National Struggle, 41st Division, Konya-Karaman, Adana Front, Western Front.

¹ Dr., Enes Mert Demir, Gazi Üniversitesi, enesmertdemir@gazi.edu.tr

Atıf/Cite as: Demir, E. M. (2026). Millî Mücadele'nin Muharip Tümeni: Mondros'tan Büyük Taarruz'a 41. Tümen ve Faaliyetleri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 662-689. doi: 10.11616/asbi.1824265

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

1. Giriş

41. Tümen, Cemal Paşa komutasında geniş bir sahadan sorumlu olan 4. Ordunun güçlendirilmesi ve sahillerin korunması maksadıyla Mart 1915'te teşkil edilmiş (Karatamu, 1996:114) ve 4. Orduya bağlı Şam'daki 12. Kolordunun kuruluşuna dâhil edilmişti (Önalp ve Üstünsoy, 1986:19). Bu doğrultuda Halep Jandarma Tümeni birliklerinden yararlanılarak oluşturulan 41. Tümen, Halep ve çevresiyle İskenderun Körfezi'nin savunulması görevini üstlenmişti. Ayrıca kıyıların savunmasını desteklemek amacıyla Haziran ayında Adana ve Cebel-i Lübnan'da 23., 43. ve 44. Tümenler kurulmuştu (Okçu, 1979:280). Anlaşıyor ki Cemal Paşa ve Başkumandanlık, 4. Ordu Kanal Seferi'yle meşgul olurken, Müttefiklerin Akdeniz sahillerine yapabilecekleri çıkarmaya karşı kıyıları savunacak birliklerin kurulmasını gerekli görmüştü.

Esasen alınan bu önlemler ve adı geçen birliklerin kurulması boşuna değildi. Müttefiklerin Akdeniz'deki donanma hareketliliğini takip eden 4. Ordu, savunma tedbirlerini artırmak maksadıyla Kolordularına verdiği emirde, İskenderun-Adana-Beyrut-Gazze hattında olası bir düşman çıkarmasına karşı hazır bulunmalarını istemişti. Başkumandanlık da 4. Orduya gönderdiği yazıda (25 Ekim 1915), İskenderun Körfezi'ne çıkarma ihtimaline karşı gerekli tedbirlerin alınmasını emretmişti. 4. Ordu, buna cevaben; Halep'teki 41. Tümenin 133. Alayının bu bölgeye, bir topçu taburunun ise Belen'e kaydırıldığını, Tümenin diğer alaylarının da hızlıca Belen'e sevk edilebileceğini bildirmişti (Okçu, 1979:318-320). En nihayetinde 7.426 kişilik mevcudu haiz (yaklaşık 5 bini muharip) 41. Tümen, Eylül 1915'te bütün unsurlarıyla Belen-İskenderun hattına intikal ederek bölgenin savunmasını güçlendirmişti (Okçu, 1979:327-328).

Bu arada 15 Temmuz 1915'te tamamlanan 4. Ordunun yeni teşkilatına göre 41. Tümen Kumandanlığı üç piyade alayı, bir topçu alayı ve karargâha bağlı birliklerden oluşmaktaydı. Birlikleri; üçer taburlu 131. 132. ve 133. Piyade Alayları (131. Alayın 2. Taburu ile 132. Alayın 3. Taburu Irak Cephesi'nde), 41. Tümen Topçusu (iki taburlu) ve geçici Tümen emrine verilen 23. Tümenin 68. ve 69. Alaylarının 3. Taburlarıydı (Okçu, 1979:281-282). Böylece Tümen toplamda 9 taburluk piyade kuvveti, iki taburluk topçu unsuru ve karargâha bağlı yardımcı hizmet unsurlarından müteşekkildi.

Mezkûr yapılandırmadan sonra, 1916 yılının başlarında 12. Kolordu karargâhı Hicaz'a görevlendirilince 41. Tümen doğrudan 4. Ordu emrine alınmış olup Erzin-İskenderun-Trablusşam kısmındaki sahil kesiminin savunmasından mesuldü. 1917 yılının başlarında karargâhı Belen'de bulunan 41. Tümen, -4. Ordu bünyesindeki- Halep'te konuşlanan 3. Kolorduya bağlanmıştı. Hâlihazırdaki vazifesi, Payas'tan İskenderun'un güneyine kadar uzanan kıyı hattını korumasıydı (Okçu, 1979:195).

Öte yandan 1917'de Filistin Cephesi'nin yapılandırılması kapsamında 4. Ordunun sorumluluk sahası yeni kurulan *Yıldırım Ordular Grubuna* verilirken, bu Ordunun yerine -Eylül 1917'de- yine Cemal Paşa'nın idaresinde *Suriye ve Garbî Arabistan Umûm Kumandanlığı* oluşturulmuştu. 41. Tümen, yeniden 12. Kolorduya bağlanarak yeni Kumandanlığın kuruluşuna girmişti. Fakat 12. Kolordu ve 41. Tümen, Şubat 1918'de cephe ihtiyaçları doğrultusunda Başkumandanlık tarafından yeniden kurulan 4. Orduya raptedilmişti (Erkilet, 2002:87; Önalp ve Üstünsoy, 1986:19; Görgülü, 2021:199-207).² Haddizatında Savaş'ın sonlarına doğru Filistin-Suriye Cephesi'nde ağır mağlubiyeti ortaya çıkaran Nablus Muharebesi (19-21 Eylül 1918) sonrası Osmanlı orduları hızlıca geri çekilirken³ kuzeydeki birliklerde savunma tertibatı gereği

² Cemal Paşa'nın idari ve askerî gerekçelerle bölgeden ayrılmasıyla Suriye ve Garbî Arabistan Umûm Kumandanlığı 4. Orduya dönüştürülmüştü (Erkilet, 2002:274-280).

³ İngiliz ordusunun müşterek unsurlarıyla 19 Eylül'de başlattığı kapsamlı taarruz ile meydana gelen Nablus Harbi'nde Yıldırım Orduları Grubu emrindeki 4. Ordu, 7. Ordu ve 8. Ordu mücadele etmişti. İngilizlerin asıl taarruz noktası, 8. Ordunun koruduğu sahil kanadıydı. Buradan gerçekleşen hızlı taarruz ile Osmanlı ordusunun cephe gerisine sarkan İngiliz birlikleri Grup karargâhının bulunduğu Nasıra'ya kadar ilerlemişti. 8. Ordunun büyük ölçüde savaş dışı kalması karşısında 7. ve 4. Ordular, iki ateş arasında daha fazla zayıt vermemek adına Şeria Nehri'nin doğusuna geçerek Şam-Rayak hattına çekilmiş ve yeni bir savunma hattı

düzenlenmelere gidilmiştir. Buna göre Ekim 1918'de 4. Ordu lağvedilirken, 12. Kolordu ve 41. Tümen Adana'daki 2. Ordunun emrine verilmiştir (Önalp ve Üstünsoy, 1986:16-19, 509-510, 519).

Söz konusu gelişmeler olurken İskenderun'da tehdit altındaydı. Öyle ki 14 Ekim'de iki Fransız torpidosu bölgeye gelerek kenti yarım saat boyunca bombalamıştı. Bunun üzerine Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı Liman Von Sanders, sahildeki bataryalara düşman gemilerine ateşle mukabele etmesini emretmişti. Ayrıca 41. Tümen karargâhı ve gerideki birliklerin İskenderun'a yaklaştırılmasını istemişti (ATBD, 138:73). Ne var ki cepheye kayıplar yaşayan Osmanlı ordusu geri çekilmekteydi. 25 Ekim'de 7. Ordu, isyancı Arap unsurların saldırısı karşısında şehri tahliye edince, bölgenin etkin savunulabilmesi adına 41. Tümen, -7. Orduya bağlı- 3. Kolordunun emrine verilmiştir (ATASE, ATAZB, 43/1ag; Önalp ve Üstünsoy, 1986:721-723, 734; Demir, 2019:90-91).

Zikredilen yapılandırma kapsamında 7. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'dan talimat alan Yarbay Hüseyin Hüsnü Bey (Korgeneral Alptogan)⁴ komutasındaki 41. Tümenin ana vazifesi, İskenderun'a muhtemel bir düşman çıkarmasını engellemektir (ATASE, ATAZB, 43/1aha). Bu arada Tümen birlikleri; karargâha bağlı yardımcı hizmet unsurları, ikişer taburlu 131. ve 132. Piyade Alayları, yedi makineli tüfek ve bir piyade bölüğü, sahil taburu ile üç bataryalı 41. Topçu Alayından ibaretti (ATASE, ATAZB, 43/1ah). Dolayısıyla 41. Tümenin kuvvetinin kurulduğu döneme kıyasla azalmış olduğu ifade edilmelidir.

Gerçekten de 41. Tümenin kıyıları korumak için mevcudu yetersizdi. Buna ilişkin Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı Liman Von Sanders, 3. Kolordu mıntikasının karadan ve denizden gelecek tehdit nedeniyle geniş olduğunu, dolayısıyla 24. ve 41. Tümenlerin muhtemel saldırıları karşılamada zayıf kalacağını belirterek birliklerin İskenderun ve çevresinde dengeli olarak dağıtılmasını istemiş; 139. Alayı da 41. Tümenin emrine göndermişti (ATASE, ATAZB, 43-1au).

Söz konusu önlemlerin alınmaya çalışıldığı sırada, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış ve çatışmalar sonlanmıştı. Ancak İngilizler, Mütareke'nin 7. maddesine dayanarak İskenderun'a çıkarma girişiminde bulunacaklardı. Buna mukabil -31 Ekim'de Sanders'in yerine Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığına atanan- Mustafa Kemal Paşa, bu teşebbüsü engellemek için 41. Tümenle ateşle karşılık verilmesi dâhil gerekli emirleri vermişti. Fakat hükûmetten gelen talimat doğrultusunda İngilizlerin isteklerine mani olunamamıştı.

Görüldüğü üzere 41. Tümen, Birinci Dünya Savaşı'ndaki teşkilinden itibaren İskenderun ve çevresinin savunulmasından sorumlu tutulmuştu. Savaş boyunca İtilaf devletlerinin muhtemel çıkarma girişimine karşı sürekli teyakkuzda olan 41. Tümen, Mütareke'nin ardından bu çıkarma tehdidiyle doğrudan yüzleşmiştir. Neticede üç yılı aşkın süre koruduğu İskenderun'u tahliye ederek Konya-Karaman hattına intikal etmek mecburiyetinde kalmıştır. Öte yandan işgallerin ülke sathında genişlemesine karşı ortaya çıkan Millî Mücadele Hareketi, Tümenle yeni bir sorumluluk yüklemiştir. Öyle ki Mütareke'nin zorlu koşullarında varlığını sürdürebilen yirmi tümenlerden biri olarak Bozkır ve Delibaş ayaklanmalarının bastırılmasından Adana-Mersin hattındaki Kuvâ-yı Milliye'nin sevk ve idaresine, Batı Cephesi'ndeki kritik muharebelere katılmadan Büyük Taarruz'daki üstlendiği role kadar farklı bölgelerde birbirinden önemli vazifeler icra etmiştir. Tüm bunlarla Millî Mücadele'nin en aktif birlikleri arasındaki 41. Tümenin icra ettiği faaliyetlerin detaylıca izah edilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede çalışmada Tümenin icraatları, arşiv belgelerinin yanı sıra yayımlanmış arşiv belgeleri, ATASE'nin kaynak eserleri ile döneme ait telif-araştırma eserlerden yararlanılarak incelenmiştir. Böylece Tümenin üstlendiği görevler ile oynadığı rolün ayrıntılı ve özgün bir bakışla ortaya konulması ve askerî tarih literatürüne yeni bir katkı sunulması hedeflenmiştir.

oluşturmuşlardı. Şüphesiz bu düzensiz geri çekilme ile birlikler arasındaki muharebe ve koordinasyonun etkin olmaması, cephenin hızlı bir şekilde çökmesine zemin hazırlamıştı (Demir, 2019:49-64).

⁴ ATASE'nin ilgili biyografi çalışmasında, Hüseyin Abdullah Alpdoğan olarak yer almaktadır (Toker vd., 2009:250-251).

2. Mütareke'nin İlk Aylarında 41. Tümenin Faaliyetleri

2.1. İngilizlerin İskenderun'a Çıkarma Girişimleri Karşısında 41. Tümen

Mondros Mütarekesi yürürlüğe girdiğinde 41. Tümen İskenderun-Belen hattında konuşlanmasını sürdürüyordu. Özellikle İngilizlerin ve Fransızların denizden bir çıkarma veya karadan (güney istikametinden) vuku bulabilecek ilerleyişine karşı tedbir almıştı. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin İskenderun'a çıkmasının engellenmesine dair 41. Tümene emir vermişti. Paşa'ya göre Mütareke şartlarına göre İskenderun sahilindeki mayınların yerlerinin söylenmesi ve kaldırılmasına yardımcı olunabilirdi. Ancak bu İngilizlerin karaya asker çıkarabileceği anlamına gelmiyordu. Aksi emir verilene kadar böyle bir teşebbüse mani olunmalıydı (HTVD, 28:716).

İngilizlerin yanı sıra 3 Kasım'da bir Fransız savaş gemisi de İskenderun limanına gelerek bölgedeki torpillerin taranması ve İskenderun'a asker çıkaracakları bildiriminde bulunmuştu. Fransızlara verilen cevapta, Mütareke'de böyle bir hüküm olmaması nedeniyle buna müsaade edilmemişti. Gelişmelere dair Mustafa Kemal Paşa da Harbiye Nezaretini bilgilendirmişti (HTVD, 28:719-720). Sadrazamlık göreviyle birlikte Harbiye Nazırlığı ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliğini de üstlenen Ahmet İzzet Paşa verdiği cevapta (Ahmet İzzet, 2017:31-32), limanda taramaya izin verilse de çıkarmaya izin verilmemesinin uygun olduğunu fakat Fransızlar cebren şehre çıkarma yaparlarsa ateş edilmeyerek sadece protesto ile yetinilmesini istemişti (HTVD, 28:721).

Nitekim Fransız gemisindeki mükâleme memurları 4 Kasım'da tekrar İskenderun limanına gelerek 41. Tümen Kumandanı Hüseyin Hüsnü Bey ile görüşmüş; bu kapsamda Halep'teki kuvvetlerine erzak sevk etmek ve Halep-İskenderun yolunu tamir etmek üzere İskenderun'a asker çıkarmalarının gerekliliğini vurgulamıştı. Tümen Kumandanı bir kez daha taleplerini reddetmişti (HTVD, 28:722). Aynı gün akşam da İngilizlerin İskenderun'a gelerek çıkarma girişimleri vuku bulmuştu. Bu hususta Yarbay Hüseyin Hüsnü Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu 4 Kasım 1918 tarihli raporuna göre kendisiyle görüşmeye gelen torpil subayına; torpillerin yerinin gösterilebileceğini, çıkarma ve yol tamiri konusunun kendi yetkisinin dışında olduğunu, esasen hiçbir paket veya askerin karaya ayak basmasına izin vermeyip buna bütün kuvvetiyle karşı koyacağını ifade etmişti Mustafa Kemal Paşa, 6 Kasım'da bu hususu İstanbul'a iletmışti (HTVD, 28:733, 735). Görülüyor ki 41. Tümen, Paşa'nın da emirleri doğrultusunda İskenderun'u teslim etmeyeceğini bildirmişti.

Bunun üzerine Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği direktifte, İngilizlerin Halep ve çevresindeki ordularını beslemek amacıyla İskenderun Limanı ile Halep yolundan yararlanma girişimlerinin doğal bir istek olarak görülebileceğini belirtmişti. Fakat bu, yalnızca liman ve Halep yolunun erzak nakliyatına açılması ve tamiriyle sınırlı olabilirdi. Liman ve şehir Osmanlı ordusunun kontrolünde kalacak ve İngilizler misafir statüsünde olduklarını kabul edeceklerdi. Dolayısıyla İngiliz Suriye Ordusu Kumandanlığına bu yönde cevap verilmeliydi (HTVD, 28:739).

Ne var ki Mustafa Kemal Paşa, bu cevabı yazmaktan kaçınmıştı. Zira 5 Kasım'da 3. Kolordu ve 41. Tümene verdiği emirde; 20. Kolordunun İslahiye'ye intikalinin planlandığını, bu işlem gerçekleşene kadar İngilizlerin İskenderun'a yapılabilecekleri bir çıkarmanın engellenmesini istemişti (HTVD, 28:737). Bu doğrultuda Başkumandanlığa yolladığı 6 Kasım 1918 tarihli cevapta da İngilizlerin İskenderun'a herhangi bir sebeple asker çıkarmaya teşebbüs etmeleri hâlinde ateşle engellenmelerini emrettiğini bildirmişti. Zira İngilizlerin gerçekte aldatıcı olan bu tekliflerine karşılık jest anlamına gelen bir hareketi kendi tabiatına uygun görmüyordu. Lakin Başkumandanlığın kararlarına aykırı hareket etmesi hâlinde farklı mesuliyetler altında kalabileceğinden kumandayı derhal devredebilmek için yerine tayin edilecek zatın süratle bildirilmesini istemişti (HTVD, 29:743). Ahmet İzzet Paşa ise İskenderun'a çıkarma yapacak İngilizlere ateşle muamelenin devletin siyasetine ve memleketin menfaatine uygun olmadığını belirterek bu emrin düzeltilmesini talep etmişti (HTVD, 29:744).⁵

⁵ İskenderun'a çıkarma girişimiyle ilgili Ahmet İzzet Paşa'nın hatıratına ayrıca bk. (İzzet Paşa, 2017:38).

Söz konusu emir üzerine Mustafa Kemal Paşa, 7 Kasım'da 41. Tümen dâhil emrindeki tüm birliklere yayımladığı talimatta; -5 Kasım tarihli emrinde belirttiği- 20. Kolordunun geri intikalinin tamamlandığını, bu bağlamda İskenderun'a kuvvet ihracını ateşle engelleme görevinin iptal olduğunu bildirmişti. Mütareke şartlarına aykırı böyle bir teşebbüs olsa da devletin menfaatinin esas kabul edilerek silahla karşılık verilmeyip sadece bu hareketin protesto edilmesini emretmişti (HTVD, 29:747). Harbiye Nezaretinin talimatıyla verilen bu emir gereği, muhtemel İngiliz ve Fransız çıkarmasına karşı bir haftadır müteyakkız bir vaziyette bekleyen 41. Tümen birlikleri, silahlı müdahaleden vazgeçilerek yalnızca siyasi protesto ile yetinmek durumunda kalmıştı.

Nihayetinde Mustafa Kemal Paşa, 7 Kasım'da yayımladığı emirde, 41. Tümenin 15. Kolordunun kuruluşuna dâhil edildiğini, Tümenin İskenderun ve İngilizlerle ilgili gelişmelerde doğrudan Grup Kumandanlığıyla yazışmasını, ayrıca 15. Kolordunun da karargâhını İskenderun yakınlarına taşımasını emretmişti (HTVD, 29:749). 41. Tümene verdiği 9 Kasım tarihli emirde ise İngilizlerin İskenderun'u işgal edeceğini, Tümenin Payas'ın kuzeyine çekilmesini, sadece buranın güneyindeki Sarıeski'de bir müfreze bırakılmasını istemişti (HTVD, 29:753). Bu talimat gereği 41. Tümenin 9 Kasım'da tahliye ettiği İskenderun'a İngilizler, küçük bir birlikle çıkarma yapmışlardı (HTVD, 29:754). Haddizatında tahliyeyle dair bir protokol yapılmış ve söz konusu metin, 41. Tümen'den 15. Kolordu ve 2. Orduya iletilmişti (HTVD, 30:762 b).

Tüm bunlardan hareketle ifade etmek gerekir ki 41. Tümen, Mütareke'nin ilk günlerinde İskenderun'u savunmak için gerekli tedbirleri almış, fakat İstanbul'dan gelen emirle bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştı. Böylece Tümenin benimsediği kararlı tutum, hükûmetin mütarekenin devamı için araya girmesiyle geçersiz kalmış; bu işgal, İtilaf güçlerinin İskenderun dışında Adana, Mersin, Antep gibi güney illerini işgalleriyle daha olumsuz sonuçlara kapı aralamıştı.

2.2. 41. Tümenin Bölgeyi Tahliyesi ve Konya-Karaman Hattına İntikali

İngilizler, Halep'in kuzeyi ile Antakya ve İskenderun hattını işgal etmekle yetinmemiş, Adana'daki 2. Ordunun da (mülga Yıldırım ve 7. Ordu unsurları dâhil) iç bölgelere çekilmesini talep etmişti. Bir diğer istekleri de ordunun mevcudunun azaltılmasıydı. Bu konuda Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Riyaseti ile 2. Ordu ve İngiliz makamları arasında yazışmalar yapılmıştı. Buna göre 2. Ordunun barış dönemi kadrosu 41. Tümen dâhil toplamda beş tümen'den (üç alaydan kurulu) oluşmalıydı. Tüm bu hususlarda İngilizlerle görüşmeler sürüyordu. Yapılan teklif 11. Tümenin Adana'da bırakılıp 12. Kolordunun ve 41. Tümenin Konya'ya, diğer birliklerin ise Anadolu'nun içlerindeki çeşitli noktalara çekilmesine yönelikti (HTVD, 31:770-771).

Esasen Osmanlı makamlarının Antep-Adana hattında birlik bırakılmasına dair teşebbüslerinden sonuç alınamamıştı. İtilaf devletleri, Mondros Mütarekesi'ndeki Toros Tünellerinin kontrol altına alınması maddesi kapsamında 2. Ordu unsurlarının hızlıca Adana-Mersin hattını tahliye etmesini talep etmişti. Bu yüzden bölgedeki Osmanlı birlikleri, -İngilizlerle yapılan yazışmalardan sonra- Pozanti'nun batısına-Anadolu'nun içlerine çekilmek durumunda kalmıştı (Türkmen, 2001:50-52). 41. Tümen de Aralık ayında Karaman'a ulaşmıştı (ATASE, İSH, 26/109).⁶ Tümen Topçu Alayı ise Konya'ya intikal etmişti (ATASE, İSH, 254/183).

Birliklerin intikalleri gerçekleşirken Harbiye Nezareti de teşkilatlandırma çalışmalarını sürdürüyordu. Bu bağlamda Şubat 1919'da 41. Tümenin 23. Tümenle birlikte 20. Kolordunun emrine girerek Ankara'ya hareketi emredilmişti (ATASE, İSH, 56/89). Ne var ki Yıldırım Kıtaatı Müfettişliğinden bu konuda 12. ve 20. Kolorduların birlikleri ve sorumluluk sahalarının bir bölümünün yer değiştirmesinin uygun olacağına

⁶ 11 Şubat 1919 tarihli belgeye göre de Tümenin tamamına yakını Karaman'daydı. ATASE, İSH, 254/183; Bazı araştırmalarda da Tümenin merkezi Karaman olarak belirtilmiştir (Bıyıklıoğlu, 1999:89, 261; Avanas, 1992:377; Güven, 2023:272); Bu durum, 2. Ordu Kumandanının 28 Kasım 1918 tarihli raporunda, 41. Tümenin Karaman'da kalacağını belirtmesinden kaynaklanmaktadır (ATBD, 142:62); Lakin gerek Atatürk Nutuk'ta (Atatürk, 1970:8); gerekse 12. Kolordu Kumandanı Albay Fahreddin Bey (Orgeneral Altay) ve 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa (Korgeneral Cebesoy) hatıratında Tümen karargâhının Konya'da bulunduğunu belirtmektedirler (Altay, 1970:152; Cebesoy, 1953:283).

dair Harbiye Nezaretine öneri sunulmuştu (ATASE, İSH, 35/90). Bunun üzerine 9 Mart 1919'da 41. Tümen, 12. Kolordunun emrine verilmişti (ATASE, İSH, 176/93, 47/54, 47/70). Diğer yandan Mart ayının başında Yarbay Hüseyin Bey'in İstanbul'daki bir göreve atanması nedeniyle (Toker vd., 2009:250-251) boşalan Tümen Kumandanlığına, 30 Mart 1919'da Kurmay Yarbay Mehmet Hayri Bey tayin edilmişti (BOA, İDUİT, 158/61).

Sonunda Harbiye Nezareti, ordunun barış dönemi kadrosuna Mayıs 1919'da nihai şeklini vermişti. 9 kolordu ve 20 tümen şeklinde yapılandırılan Osmanlı ordusu, asker sayısı ile silah ve cephane bakımından sınırlandırılmış bir durumdaydı (Türkmen, 2001:290-291). 41. Tümenin kuruluşunda üçer taburlu 131., 132. ve 139. Piyade Alayları bulunsada taburların bir kısmı ilk etapta kadro halinde kalmıştı. Bir süre sonra (1919 yılının ikinci çeyreğinde) Tümen karargâhı ve 132. Alay Konya'ya nakledilirken, 131. ve 139. Piyade Alayları Karaman'da bırakılmıştı (ATASE, İSH, 157/21; Altay, 1970:152, 180-181; Bıyıklıoğlu, 1999:271).⁷

Sonuç olarak Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını müteakiben 41. Tümen, kurulduğu 1915'ten beri konuşlu/sorumlu olduğu İskenderun ve çevresini tahliye ederek Konya-Karaman hattına intikal etmiş; burada yeni görev ve sorumluluklarını ifa etmeye başlamıştı.

2.3. 41. Tümenin Konya-Karaman'daki İcraatları ve Millî Mücadele'ye Destekleri

41. Tümen Konya-Karaman hattında güvenlik ve asayişten sorumlu olarak faaliyetlerini yürütse de bölgedeki en yüksek askerî yapı, önce 2. Ordu Müfettişliği (Ağustos 1919'a kadar lağvedilene kadar), sonrasında 12. Kolorduydu (Demir, 2024:555-561). Bu yüzden Tümenin yürüttüğü faaliyetler ile bölgedeki gelişmelerle ilgili 12. Kolordunun 2. Ordu Müfettişliğine ve Harbiye Nezaretine bilgi aktardığı takip edilmektedir (ATASE, İSH, 257/98).

Esasen 1919 yılının ikinci çeyreğinde 41. Tümenin karargâhı Konya'da bulunuyordu. Ancak 12. Kolordunun da şehirde bulunması nedeniyle Tümenin faaliyetleri, daha çok Karaman ve çevresinde ön plana çıkmıştı. Nitekim Kolordu, Karaman'daki 131. ve 139. Alaylara güvenlik, asayiş ve ikmal bakımından geniş yetkiler vermişti. Öte yandan Karaman'daki birliklerin (131. ve 139. Alaylar ile Tümene bağlı diğer unsurlar) en önemli sıkıntısı, ani gelişleri sebebiyle uygun barınma ve malzeme depolama mekânlarının bulunmamasıydı. Bu eksiklik, askerlerin Paşa Camii'ne yerleştirilmesiyle giderilmeye çalışılmış, silah ve mühimmat ise önce istasyon yolu üzerindeki bir camiye, ardından kasaba dışındaki başka bir camiye taşınmıştı. Ayrıca şehirdeki temizlik, sağlık ve veterinerlik hizmetleri ile kömür ve odun tedariki gibi işlerde de Tümen birlikleri sorumluluk üstlenmişti (Yüksel, 2023:163).

Tümenin Karaman'da ilgilendiği meselelerden biri de Fransızların demiryolu istasyonlarına asker göndermesiydi. 11 Aralık 1919'da Karaman'a gelen dört Fransız askeri, istasyon işletmesini yapan şirketin müfrezesi gibi görülmüşse de kısa sürede gerçeğin böyle olmadığı anlaşılmıştı. Bunun üzerine 139. Alay, durumu 12. Kolorduya bildirerek önlem almak istemiş, fakat üst makamlar Fransızlara müdahale edilmemesini istemişti. Buna karşılık Karaman'da oluşturulan Kuvâ-yı Milliye, doğrudan harekete geçerek Fransızların şehri terk etmeleri için süre vermişti. Kolordudan bunun engellenmesi emredilmişse de 41. Tümen, çatışmaya yol açabileceğinden herhangi bir müdahalenin uygun olmayacağını bildirmişti. Neticede Fransız askerleri, 27 Aralık'ta Karaman'dan ayrılmak zorunda kalmışlardı. Lakin Harbiye Nezaretinden olayla ilgili izahat istenmesi üzerine Kolordu Kumandanı Albay Fahreddin Bey, Konya'daki Tümen Kumandanını Karaman'a göndermişti. Fahreddin Bey, 30 Aralık'ta Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda hadisenin gelişimini ve değerlendirmelerini aktarmıştı. Ona göre söz konusu hadise, telgraf hatlarının bozukluğu nedeniyle emirlerin geç ulaşmasından kaynaklanmıştı. Esasen halkın tepkisinden çekinilmişti. Zira Fransızların asker göndermesi halkta işgal endişesi uyandırmıştı. Yaşananları telafi etmek adına ilgili Fransız subayını Konya'ya davet ederek sorumluluğun mülki idarecilerde olduğunu, bununla birlikte Adana'daki uygulamaların da Mütareke'ye aykırı bulunduğunu belirterek benzeri

⁷ Karargâhı Konya'da bulunan Tümenin Kasım 1919 itibarıyla 131. Alayı (bir tabur eksik) Konya'da, 131. Alayın 1. Taburu Ilgın'da, 132. Alay (bir tabur eksik) Akşehir'de, 132. Alayın 1. Taburu Bozkır'da, 139. Alay ise Karaman'daydı. Tümenin süvari, istihkâm ve levazım bölükleri ile muhabere takımı da Konya'daydı (Ercan, 1999:146-147; Yüksel, 2023:162-163).

hadiselerin kendi bölgesinde yaşanmaması için gerekli tedbirleri alacağını bildirmişti. Bu bağlamda 21 Ocak 1920'de 41. Tümene gönderilen emirde, Karaman, Ereğli ve Ulukışla istasyonlarında Fransızların "komiser" sıfatıyla bulunmalarına engel olunmaması istenmişti. Ayrıca Konya'dan Adana'ya sevk edilecek zahireye de müdahale edilmemesi istenmişti (Yüksel, 2023:164-170).

Yine bu dönemde Karaman'daki 131. Alay da asayiş olaylarıyla ilgilenmişti. Öyle ki Alayın iki taburu Ekim 1919'da ortaya çıkan isyan kapsamında güvenlik amacıyla Bozkır'a sevk edilmişti (ATASE, İSH, 124/43). Aralık ayının sonlarında ise söz konusu iki taburun Akşehir'e sevk edilmesi için Harbiye Nezaretine başvurularak olur alınmıştı (ATASE, İSH, 41/24, 42/73). Görüldüğü üzere 41. Tümen birlikleri Karaman'dan Bozkır'a kadar Konya-Karaman hattında ihtiyaca göre konuş değişliği yapıyordu.

41. Tümen bu meşguliyetlerinin dışında sorumluluk sahasında millî örgütlenmeleri teşvik ve himaye rolü de üstlenmişti. Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Tümenin sorumluluk sahasındaki Karaman ile Mut-Silifke hattında da millî teşkilatlanma başlamıştı. Esasen Sivas Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye'nin aldığı 11 Eylül 1919 tarihli kararla Güney Cephesi, üç muntıkaya ayrılmış; ayrıca Lamas Çayı/Erdemli'nin batısı da 12. Kolorduya verilmişti. Bu kapsamda Mersin'in batısından Karaman'a kadar olan bölgedeki teşkilatlanmanın takip ve desteklenmesi görevi 41. Tümene verilmiş, buna göre alayların sorumlu oldukları askerlik şubeleri belirlenmişti (Sara, 2009:75; Yüksel, 2023:163).

Elbette 41. Tümenin bu desteklerinde, bağlı olduğu 12. Kolordunun, ayrıca lağvedilene kadar geçen süreçte (Konya'daki 2. Ordu Müfettişliğinin) Millî Mücadele'ye destek vermesi önemli bir etkendi. Nitekim 8 Ekim 1919'da 12. Kolordunun teşvik ve himayesiyle Konya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştu (Avanas, 1998:64-65; Türkmen, 2001:111). Müteakiben Karaman'da da Cemiyetin şubesi, 139. Alayın destekleriyle kurulmuştu. Kolordunun 22 Ekim 1919 tarihli raporuna göre Karaman'da hem Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hem de Kuvâ-yı Milliye teşkilatı oluşturulmuştu. Karaman ve Mersin Kuvâ-yı Milliyesi yakın bir iş birliğine girişmişti. 41. Tümen ise muntikasındaki teşkilatlanmaya destek olurken, Fransızlara karşı yürütülen silahlı mücadeleye yardımlar sağlamaya başlamıştı. Nitekim Aralık ayında Karaman'dan Mersin'e gönderilen millî müfreze 20'den fazla er ve erbaş da katılmış, bunların silah ve cephanesi 139. Alay Kumandanlığı tarafından verilmişti. Aynı dönemde 139. Alay, Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti aracılığıyla 200 tüfek ve 30.000 mermiden oluşan 21 sandık cephaneyi Güney Cephesi'ne yollamıştı. Silifke ve Mut'ta oluşturulan müfrezlere de Tümen'den destek sağlanmıştı (Yüksel, 2023:174-180). Anlaşılan o ki demiryolu hattının bulunduğu Karaman, 41. Tümenin himayesinde Güney Cephesi'ne askerî sevkiyatın merkezi ve lojistik destek noktalarından biri hâline gelmişti.

Bölgesel olarak bu faaliyetler sürdürülürken, Millî Mücadele Hareketi, ülkenin işgalden kurtarılması adına muhtemel seferberlik planlarını gündeme almıştı. Özellikle Ekim 1919'da iktidara gelen Ali Rıza Paşa Hükûmeti'yle tesis edilen olumlu ilişkiler sayesinde Heyet-i Temsiliye ve Harbiye Nezareti arasında bu konuda görüşme ve istişareler yapılmıştı. Nitekim Harbiye Nezareti 24 Aralık 1919'da kolordulara verdiği emirde, birliklerin seferi kadroya ikmal gerektiğinde yapacakları seferberlik işlemlerine dair askeralma bölgelerini açıklamıştı. Bu bağlamda 41. Tümen için Konya Kalemi Ahziasker (Askeralma) Dairesiyle buraya bağlı olan Silifke ve Anamur Şubeleri belirlenmişti (HTVD, 20:509).

Hâlihazırda 41. Tümen, Konya-Karaman-Silifke-Mut hattındaki güvenlik ve asayiş sağlama görevinin yanı sıra Kolordudan gelen emirler doğrultusunda Mersin-Tarsus-Adana hattındaki Kuvâ-yı Milliye'ye lojistik destek ile silah ve cephaneye sağlamaktaydı. Kolordu Kumandanı Albay Fahreddin Bey, 22 Nisan 1920 tarihli Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği raporda, İngilizlerin önemli sahil noktalarına yönelik girişimleri artırmaları üzerine Silifke ve Mersin'in durumunun ehemmiyet kazandığına dikkat çekmişti. Buna karşı Karaman'daki 139. Alay'dan bir tabur, Mut'a sevk edilmişti. Ayrıca Karaman'dan Mut'a, Ermenek'ten Mersin'e kadar olan hattın kumandanlığına 139. Alay Kumandanı Şemsettin Bey getirilmiş, Mersin Kuvâ-yı Milliyesi de kendisinin emrine verilmişti. Lüzum icap ederse 139. Alay karargâhı Mut'a, 41. Tümen karargâhı da Karaman'a nakledilecekti (ATASE, İSH, 273/199). Görüldüğü gibi 41. Tümenin güney sorumluluk sahasındaki gelişmeler ve işgal kuvvetlerinin hareketliliği, Tümen unsurlarının yeniden konuşlandırılmasını gerekli kılmıştı.

2.4. Bozkır Ayaklanması ve 41. Tümenin Müdahalesi

Konya Vilayeti'nde Millî Mücadele'ye karşı olan ekibin başında Vali Cemal Bey vardı. Uzun bir süre askerî birliklerin varlığından rahatsız olarak olumsuz propaganda yapan Cemal Bey'den cesaret alan Damat Ferit Paşa yanlıları harekete geçmiş ve Eylül 1919'da Bozkır'da bir isyan çıkarmışlardı. Köylülerin kışkırtılmasıyla başlayan isyan, Seydişehir'den bölgeye bir birlik yollanması ve nasihatçilerin araya girmesiyle 4 Ekim'de sonlandırılmıştı. Fakat asiler, daha fazla adam toplamak için vakit kazanmış, 20 Ekim'de 3.000 kişiyle yeniden harekete geçmişlerdi. Bu arada 12. Kolordu gerekli tedbirleri alıyordu ve Afyon'dan tertip edilen kuvvetler Bozkır'a sevk edilmişti. Nihayetinde Ekim ayının sonlarında asilerle çatışmalar meydana gelmiş, mağlup olan isyancılar Çumra-Karaman hattına doğru çekilmişlerdi (Avanas, 1998:101-105; Karaca, 2004:176-181; Demir, 2024:561-567).

Bunun üzerine 12. Kolordudan 41. Tümen'e, asilerin bertaraf edilmesi emri verilmişti. Mustafa Kemal Paşa da isyanın Karaman'a yayılmaması için tedbir alınmasını, Kolordudan istemişti. Bu çerçevede 41. Tümenin 132. ve 139. Alaylarından oluşturulan birlikler teyakkuz durumuna geçirilmiş ve Kuvâ-yı Milliye müfrezelerinin de katılımıyla isyancıları takibe başlamıştı (Altay, 1970:191-193; Yüksel, 2023:176-177).

Karaman'dan Çumra-Bozkır istikametinde yola çıkarılan 139. Alaydan 2 subay ve 30 askerden oluşan bir müfreze, 28 Ekim'de geceyi geçirmek üzere Çumra/Kızılıkuyu'daki camide yerleştikleri esnada etrafları 100 kadar isyancı tarafından ansızın sarılarak silahları alınmış ve subaylar darp edilmişti. 12. Kolordunun 1 Kasım'daki raporuna göre saldırganlar takibe başlanmış olup Karaman'da asayiş berkemaldi. Ayrıca isyancılar tarafından kırılan telgraf teli tamir edilmişti (ATASE, İSH, 197/124). Eş zamanlı olarak 41. Tümen unsurları dâhil 12. Kolordu birlikleri -özellikle Arif Bey müfrezesi- tarafından asiler Çumra ve çevresinde kuşatılmış, 28-29 Ekim ve 2 Kasım'da asilerle meydana gelen çatışmalarda asiler dağılmıştı. Millî kuvvetlerin Çumra ve Bozkır'da kontrolü ele almasıyla isyan 4 Kasım'da son bulmuştu (Karaca, 2004:179-182; Yüksel, 2023:176-177).

Netice itibarıyla Konya'nın güneyindeki Bozkır'da başlayan isyan, iki farklı aşamada gelişmiş olup isyanın ikinci ayağı 41. Tümenin sorumluluk sahasına kadar uzanmıştı. Bununla birlikte alınan tedbirler ve icra edilen operasyonla asiler bertaraf edilmişti.

3. 41. Tümenin Pozantı'ya Gönderilmesi ve Güney Cephesi'ndeki Faaliyetleri

3.1. Kuvâ-yı Milliye'nin Mücadelesi ve Adana Cephesi'nin Desteklenmesi

Mondros Mütarekesi'nin ardından güney illerinde işgal başlamıştı. Nitekim 17 Aralık 1918'de İngilizler, akabinde Fransızlar Mersin'e çıkarma yapmıştı. Büyük kısmını Ermenilerin oluşturduğu Fransız ordusu 19 Aralık'ta Tarsus'u, 21 Aralık'ta Adana'yı, 25 Aralık'ta ise Ceyhan, Osmaniye'yi işgal etmişti. Bu işgaller karşısında, bölgedeki Türk kuvvetleri Pozantı'nın batısına çekilmişti. Fransızlar ise batıda Erdemli Çayı'na, kuzeyde Pozantı ile kuzeyindeki Akköprü-Çiftelhan'a kadar olan bölgeleri işgal etmişlerdi (Bozkurt, 2018:412-414, 419).

Tüm bunlarla birlikte İngilizlerin Ekim 1919'dan itibaren Antep-Maraş-Urfa hattı ile Suriye'deki işgal yerlerini devrettiği Fransızların işgal uygulamaları ve Ermenilerin mezalimleri yüzünden güney illerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulurken, oluşturulan Kuvâ-yı Milliye birlikleriyle bölgede silahlı direniş ortaya çıkmıştı. Millî müfrezeler, pek çok bölgede gayrinizami harp yöntemiyle Fransız birliklerine baskınlar düzenlemişlerdi (Çelik, 1999:155-154; Hatipoğlu, 2001:69-82). Haddizatında Sivas Kongresi'nde savunma ve direnişin nasıl örgütleneceğine dair önemli kararlar alınırken Güney Cephesi, 3., 12., 13. ve 20. Kolorduların sorumluluğunda, bölgelere ayrılmıştı. Birinci Bölge, Niğde-Lamas Çayı arasındaki bölge olup 20. Kolordunun 11. Tümenine tahsis edilmişti. Bölgenin batısı ise 12. Kolorduya bağlı 41. Tümenin sorumluluğuna bırakılmıştı (Sara, 2009:75).

Mezkûr kararları müteakip Mustafa Kemal Paşa'nın talimatları doğrultusunda Kozan'da 1 Kasım 1919'da Adana (Kilikya) Kuvâ-yı Milliye Umûm Kumandanlığı kurulmuştu. Sivas'tan gönderilen Topçu Binbaşı Kemal Bey (Kozanoğlu Doğan) Kumandanlığı, Yüzbaşı Osman Nuri Bey (Aydınöğlu Tufan) yardımcılığı üstlenmişti. Daha sonra cephe ikiye bölünmüş, Adana Doğu Bölgesi Kumandanlığına Yüzbaşı Osman Nuri

Bey, Adana Batı Bölgesi Kumandanlığına ise Yüzbaşı Ali Ratıp Bey (Tekelioğlu Sinan) görevlendirilmişti. Cephenin desteklenmesi kapsamında 16-28 Kasım 1919 tarihleri arasında Sivas'ta gerçekleştirilen Komutanlar Toplantısı'ndan sonra 20. Kolorduya bağlı 11. Tümene de adı geçen millî teşkilatları geliştirme ve cepheyi destekleme vazifesi verilmişti. Bundan sonraki dönemde nizami birliklerin (kolordu ve tümenler) koordinesinde Niğde/Pozantı ile Konya-Karaman-Mut-Silifke hattında millî müfrezelerin oluşumu ve desteklenmesine yönelik faaliyetler hızlanmıştı (Çelik, 1999:148-165, 248-251, 274-281; Hatipoğlu, 2001:74-79, 105-110).

Bu dönemde 12. Kolordu ve 41. Tümenin de Adana Vilayeti'ne yönelik bazı konulardaki görev takibi devam etmişti. Öyle ki Harbiye Nezareti, 7 Aralık 1919'da 12. Kolorduya gönderdiği yazıda; Fransızların Pozantı ötesinde, yol yapma girişimlerinde olduklarının haber alındığını, işgalin genişlemesi durumunda bölgedeki birliklerinin birbiriyle olan bağlantılarının kopacağını dolayısıyla Fransızların eylemlerinin yakından izlenmesini ve teyakkuzda olunmasını emretmişti (HTVD, 11:276). 12. Kolordu, Adana Cephesi'ndeki gelişmelere ilişkin Heyet-i Temsiliye'den de talimat alırken, millî teşkilatların taleplerini Heyet-i Temsiliye'ye iletmisti (Demir, 2024:573) Nitekim Heyet-i Temsiliye'den 12. Kolorduya gönderilen 11 Şubat 1920 tarihli emirde, Adana-Pozantı demiryolunun güneyine yeterli sayıda Kuvâ-yı Milliye birliği gönderilmesi bildirilmişti. Ayrıca Kolordu envanterinden gizlice silah ve cephane sevki yapılmıştı (HTVD, 15:401; Altay, 1970:205).

Bu çabaların sonunda Karaisalı, 1 Nisan 1920'de işgalden kurtarılmıştı. Eş zamanlı olarak Pozantı yolu üzerindeki Çamalan ve Kadirhan ile ayrıca Pozantı demiryolu üzerindeki birkaç karakol ele geçirilmişti. Bu süreçte işgalci Fransız ordusuyla millî kuvvetler arasında birçok noktada çatışmalar meydana gelmişti. Bunlarla birlikte esas asıl taarruz harekâtı, -27 Aralık 1918'de işgal edilen- kritik önemdeki Pozantı'nın geri alınmasına yönelikti. Bu harekât, 11. Tümenin koordinesi ve silah-cephane desteği ile Tekelioğlu Sinan Bey'in birlikleri tarafından 14 Nisan'da başlatılmış ve Pozantı'daki Fransız taburu kuşatılmıştı. Ancak kuşatmanın neticelenmemesi üzerine 11. Tümen bizzat inisiyatif almış ve Niğde'den Yarbey Arif Bey komutasında 400 piyade askeri, bir dağ topu ve makineli tüfek bölüğü, Mayıs başında Pozantı'ya sevk edilmişti. Fransızlar ise Adana-Tarsus hattından Pozantı'daki birliklerine yardım ulaştırmaya çalışmışlardı. Bu girişimleri sonuçsuz kalınca Pozantı'daki Fransız taburu huruç harekâtı yaparak şehirden ayrılmışsa da teslim olmak zorunda kalmıştı. Böylece Pozantı işgalden kurtarılmıştı. Elde edilen bu başarılarından sonra Adana Batı Bölgesi Kumandanlığı, işgal altındaki diğer yerleri de kurtarmak için teşkilatlanmasında düzenlemeye giderek birliklerini dört gruba (Tarsus, Merkez, Seyhan ve Kurttepe Grupları) ayırmıştı. Daha sonra Heyet-i Temsiliye'nin cepheye Yarbey Şemseddin Bey'i görevlendirmesi üzerine gruplandırma bir kez daha değişmişti (Çelik, 1999:251-299).

3.2. 41. Tümenin Pozantı'ya Sevk Edilmesi ve Faaliyetleri

Ankara Hükûmeti ve Fransızlar arasında 20 Mayıs'ta ateşkes görüşmelerine başlandıktan sonra 30 Mayıs 1920'de 20 günlük ateşkese varılmıştı. Mutabakata göre Fransızlar, Pozantı'dan geri çekilecekti ki zaten bu sırada 27 Mayıs'ta Pozantı millî kuvvetlerin kontrolüne geçmişti (Hatipoğlu, 2001:83; Çelik, 1999:281-287). Fransızların birliklerini takviye amacıyla talep ettikleri ateşkes sürecinde, Ankara Hükûmeti de bölgedeki birlikleri yapılandırma imkânı bulmuştu. Bunun için öncelikle 41. Tümene bağlı 139. Alay aldığı emirle 4 Haziran'da Karaman'dan hareketle Silifke'ye ulaşmıştı. Alay Kumandanı Yarbey Şemsettin Bey, burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcileriyle görüşmüş ve cephe hattındaki Kuvâ-yı Milliye birliklerini teftiş etmişti. Hazırladığı raporunda, cephenin disiplinli bir şekilde tertiplendiği ve millî müfrezelerin moralinin yüksek fakat donanımlarının yetersiz olduğunu vurgulamıştı. Bu kapsamda çalışmalara başlayan Şemsettin Bey, başta gruplar arasında daha etkin bir koordinasyon geliştirmeye çalışmıştı. Aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin millî müfrezeleri personel ve lojistik olarak desteklemelerinin artırılmasını istemişti (Şalvuz, 2002:14-18).

Erkân-ı Harbiye, gelen raporu da göz önünde bulundurarak Pozantı'dan muharebeleri sevk ve idare eden 11. Tümenin ihtiyaç gereği Batı Cephesi'ne kaydırılması, yerine 41. Tümenin görevlendirilmesini kararlaştırmıştı. Nitekim Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti 4 Haziran 1920 tarihli emrinde, Mersin'den

Osmaniye'ye kadar olan bölgenin 41. Tümenine bırakılacağını, Osmaniye-Fırat Nehri arasının ise Maraş'ta kurulacak bir komutanlık emrine verileceğini, 41. Tümen karargâhının da Pozantı'ya naklinin uygun görüldüğünü bildirmişti. 7 Haziran tarihli emirle de Adana Cephesi'nin Mersin'den Adana'ya kadar olan kısmı Tümenin emrine bırakılmıştı. Cephenin sol kanadındaki Tekelioğlu Sinan Bey kuvvetleri ile Sinan Bey'i takviye için sevk edilen birlik ve malzemeler de Tümenin emrine girecekti. Tümen karargâhı hızlıca Pozantı'ya nakledilecekti. Fakat Tekelioğlu Sinan Bey, *-ahali ve düşmanları nazarında olumsuz yorumlara sebep olacağı iddiasıyla-* birliklerinin eskisi gibi 11. Tümen emrinde kalmasını talep etmişti. Kararın kesin olduğu kendisine bildirilince Sinan Bey, istifa etmek istemişti. Bu itiraz karşısında Mustafa Kemal Paşa, 20 Haziran 1920'de Sinan Bey'e gönderdiği telgrafta, cephede disiplinin bozulmasının vatan savunmasına zarar vereceğini belirterek kendisini sert ifadelerle uyarmış, istifasının vatana ihanet sayılacağını, bu yüzden 41. Tümenin emirlerine tereddütsüz uymasını istemişti (Saral, 2009:171-173; Tekelioğlu, 2012:141-143, 150-155). Neticede Adana-Mersin bölgesinin sorumluluğu ve bölgedeki kuvvetlerin komutası, 41. Tümenine geçmişti.

Söz konusu karar doğrultusunda 41. Tümen karargâhı, Kurmay Yarbay Mehmet Hayri Bey'in komutasında Konya'dan hareketle 21 Haziran'da Pozantı'ya ulaşmıştı (Çelik, 1999:287-299). Tüm bunlar olurken Fransızların ateşkese aykırı hareketleri yüzünden ateşkes bozulmuş ve 19-20 Haziran gecesi çatışmalar yeniden başlamıştı. 41. Tümen Kumandanı Yarbay Mehmet Hayri Bey, 22 Haziran'da bölgesindeki Kuvâ-yı Milliye birliklerine yayımladığı tamimde, Tümenin Pozantı'da göreve başladığını, o ana kadar cephede fedakârlık gösteren herkesi takdir ettiğini, harekâtın gayesinin Adana'nın işgalden kurtarılması olduğunu belirterek cephede ayrılıklara mahal verilmemesi gerektiğine dikkat çekmişti. Kendisi bu konuda hassasiyetle ve bir hakem rolüyle görev yapacaktı. Ayrıca cepheyi desteklemek üzere 40.000 fişek gönderileceğinden Hacıkırı'ya bir nakliye vasıtası gönderilmesini Sinan Bey'den talep etmişti. Yarbay Mehmet Hayri Bey, Sinan Bey'e yolladığı bir diğer yazıda, cephedeki tüm gelişmelerin eksiksiz olarak her gün öğlen Tümen karargâhına rapor edilmesini, özellikle diğer mıntıkalarla harekât birliğinin sağlanması için yapılacakların önceden bildirilmesini, ayrıca can kayıpları, esirler, yaralıları ve ganimetler hakkında da malumat verilmesini istemişti (Tekelioğlu 2012:160-161, 166, 170).

Tekelioğlu Sinan Bey, aldığı talimat üzerine cephedeki gelişmelere ilişkin 41. Tümenine düzenli olarak raporlar sunmuştu. Nitekim 21 Haziran'da Çamoğlu Köprüsü'ne Kuvâ-yı Milliye'den güçlü bir müfreze taarruz etmişti. Gülek İstasyonu'ndaki düşman birlikleri ve topçusunun da iştirak ettiği çatışma geceye kadar sürmüştü ve Fransızlar 15 kayıp vererek geri çekilmişti. Çatışmada bir şehit ve üç yaralı vardı; beş sandık cephane ve iki sandık bomba ele geçirilmişti. Ayrıca demiryolu hattı da tahrip edilmişti. 25 Haziran tarihli rapora göre ise Tarsus'un kuzeydoğusundaki Yenice, dört saatlik muharebe sonrası ele geçirilirken, 2'si subay toplamda 38 Fransız askeri esir edilmişti. Millî kuvvetlerde 2 şehit, 5 yaralı vardı. Ganimet olarak 80 tüfek ve çok sayıda cephane ile 10 çuval un ele geçirilmişti. 29 Haziran'da da Adana-Tarsus ve Adana-Misis arasındaki demiryolu tamamen tahrip edilmişti (Tekelioğlu, 2012:164, 171, 176-177).

Öte yandan 41. Tümen Pozantı'ya ulaştığında, emrinde 139. Piyade Alayı ile Tümen karargâhına bağlı birlikler ve topçu bataryası bulunmaktaydı. Tümenin ana ast birliklerinden 132. Alay, 19 Nisan'da Akşehir'den Batı Cephesi'ne, 131. Alay da Akşehir'e sevk edilmişti. Topçu Alayından bazı bataryalar da alayların emrinde gönderilmişti (Saral, 2009:173). Hâliyle Tümen Kumandanlığı, sorumluluk sahasını sağ kanat mıntıkası 139. Piyade Alay Kumandanı Yarbay Şemsettin (Salur) Bey'in emrinde; sol kanat mıntıkasını Tekelioğlu Sinan Bey'in emrinde olacak şekilde yapılandırmıştı. Buna göre Tümen emrindeki kuvvetlerin mevcudu, Kuvâ-yı Milliye'ye yeni katılımlarla ve yeni asker celpleriyle birlikte 4.000-5.000'e kadar çıkmışsa da yaşanan firarlar nedeniyle bu sayı daha düşüktü. Gerçek şu ki birliklerin küçük müfrezeler hâlinde çok farklı noktalarda olması ve mütemediyen yer değiştirmeleri genel mevcudun tespitini zorlaştırmıştı (Saral, 2009:176-181).

Bunlardan hareketle belirtmek gerekir ki Pozantı; 41. Tümenin sorumluluğundaki Adana Batı Cephesi Kumandanlığının merkezi olurken, cephenin sol tarafını-doğu cihetini Sinan Bey kuvvetleri, sağ kanadını-batısını ise 139. Alay sevk ve idare etmeye başlamıştı.

Güney Cephesi'nde bu gelişmeler vuku bulurken, Ankara Hükûmeti 26-27 Haziran 1920 tarihli kararıyla Adana Cephesi Kumandanlığını kurmuş ve başına Kumandanlığa Albay Selahattin Bey'i (Tümgeneral Adil) atamıştı. Kumandanlığın sorumluluk sahası Fırat Nehri'nden Antalya sancağına kadar uzanırken, 41. Tümen ile Antep'teki 9. Alay ve bölgedeki Kuvâ-yı Milliye birlikleri de yeni teşkilatın emrine verilmişti (HTVD, 52:1190; HTVD, 53:1212). Yeni kumandanlığın tesisini, Güney Cephesi'nin sağ kanadını tek bir komutada toplayarak nizami kuvvetler ve millî müfrezelerin merkezi olarak sevk ve idare edilmesine yönelik bir adım telakki etmek gerekir.

Batı Anadolu'da ise askerî kuvvetleri düzenli ve tek merkezden yönetebilmek adına 24-25 Haziran'da Batı Cephesi Kumandanlığı teşkil edilmişti. Buna göre 12. Kolordu Batı Cephesi emrine verilirken, 41. Tümen 12. Kolordunun kuruluşundan çıkarılarak askerî harekât bakımından bağımsız Tümen statüsünde Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetinin emrine alınmıştı. Tümenin iâşesinin 12. Kolordu tarafından sağlanmaya devam etmesi uygun görülmüştü (Ercan, 1999:281-282).

İlgili düzenlemeler etrafında 41. Tümen Kumandanı Hayri Bey, Tekelioğlu Sinan Bey'e yolladığı 30 Haziran 1920 tarihli yazıda; Adana Cephesi'nin 41. Tümene bağlandığını, Konya Vilayeti'nin Tümenin sorumluluk sahasından çıktığını, Niğde ve Ereğli Kazalarının Tümen sahasında olduğunu, esasen Tümen emrindeki birliklerin bir noktadan diğer bir yere intikali için Tümen'den emir alınmasının icap ettiğini bildirmişti (Tekelioğlu, 2012:180-185).

Bu çerçevede 41. Tümenin koordinesindeki millî müfrezeler, Fransız birliklerine baskınlar yaparak önemli kazanımlar elde etmişlerdi. 25 Haziran'da harekete geçen birlikler topçu desteğiyle Hacı Talip Çiftliği civarındaki Fransız birliğine baskın yapmışlardı. Kuşatılan Fransızlar teslim olmuştu (Şalvuz, 2002:23-27). Gerideki Fransız birlikleri ise Tarsus'un 2 km. kuzeybatısındaki Bağlar mevkiinde toplanmış, üstelik burayı 400 kişilik bir kuvvetle tahkim etmişlerdi. Amaç, Kuvâ-yı Milliye'nin Tarsus'a yapabileceği taarruzları önlemektir. Bunun üzerine Tarsus'a yönelik harekât icrasına karar verilmiş olup hazırlanan plana göre, Tarsus Grubu kuvvetleri doğrudan taarruza katılacak, Mersin ve Tekelioğlu kuvvetleri ise Fransız takviyelerini oyalayacak ve gerekirse destek sağlayacaktı. Cephane temini için 41. Tümen'den mühimmat talep edilmiş, bunların Karadiken Köyü'nde toplanması kararlaştırılmıştı. 15-17 Temmuz'da icra edilen iki farklı taarruzda müfrezeler arasındaki irtibatsızlık nedeniyle sonuç alınamamıştı (Sara, 2009:191-193; Hatipoğlu, 2001:87-88). Bunun üzerine Sinan Bey, 17 Temmuz'da 41. Tümene acele başvurarak cephanelerinin kalmadığını, silahtan ziyade 27 sandık cephanenin süratle sevk edilmesini, aksi durumda kuşatmanın kaldırılacağını bildirmişti (Tekelioğlu, 2012:207). Nihayetinde 18-19 Temmuz gecesi topçu desteğiyle başlatılan üçüncü taarruzda Fransızlar ağır kayıplar yaşayarak Tarsus'a çekilmek zorunda kalmışlardı (Şalvuz, 2002:29-47; Sara, 2009:193; Hatipoğlu, 2001:88). Çatışmada Fransızların zayiatı 100 ölü ve 100 yaralı iken, Türk kuvvetleri 400 tüfek, 18 otomatik silah ve 80 sandık cephaneye ele geçirmişti (Sara, 2009:174-175).⁸ Böylece Tarsus'un kuzeyindeki Fransız savunma hattı çökerken, Tarsus Türk kuvvetlerinin taarruzuna açık hale gelmişti. Özellikle silah ve cephanenin ele geçirilmesi, duyulan ihtiyaç da dikkate alındığında Türk milis güçleri açısından fevkalade kıymetliydi.

Bu kazanıma rağmen, cephe'deki kuvvetlerin silah ve cephaneye ihtiyacı artarak devam ediyordu. Bu kapsamda Sinan Bey, 20-21 Temmuz'da 41. Tümen Kumandanlığına yeniden başvurarak pek çok kesimde top ve tankla saldıran düşmanı durdurmak için her türlü fedakârlığın yapıldığını, ancak top, silah ve cephaneye olmadan bunun fayda vermediğini vurgulamıştı. Gerçek şu ki silahla tanklara karşı durmak mümkün olmuyordu. Üstelik ahalinin propagandalardan dolayı morali bozulmuştu. Dolayısıyla cephenin yeniden teşkilatlandırılarak canlandırılması ve başta top olmak üzere silah ve cephaneye gönderilmesi lazımdı. Temmuz ayının sonunda Fransızların Şakirpaşa civarındaki taarruzları şiddetlendiğinden Adana'daki durum kritik bir durum arz etmişti. Şimdilik saldırılar savunulsa da topçuların mermisi tükendiğinden düşmanın tank ve zırhlı otomobillerinin harbe iştiraki vaziyeti zorlaştırmıştı. Tarsus'u geri alınması teşebbüsü karşısında Adana Cephesi'nin takviyesi de güçleşmişti (Tekelioğlu, 2012:212-213, 222).

⁸ Kaynakta Türk kuvvetlerinin zayıat bilgisine dair bir ifade yer almamaktadır.

Haddizatında Tarsus'un işgalden kurtarılması maksadıyla 41. Tümenen birliklere verilen 13 Temmuz 1920 tarihli emirde harekâta hazırlanması istenmiş ve hazırlıkları müteakip 27 Temmuz'da taarruz başlatmıştı (Şalvuz, 2002:33-38). Fransızlar ise kuşatmayı yarmak üzere Adana'dan zırhlı otomobillerle destekli 2.000 kişilik birliği yola çıkarmıştı. Destek birliği, Şakirpaşa Çiftliği ve Kâhyaoğlu bölgesindeki Türk müfrezelerini çarpışmalarla geri çekilmeye zorlamış ve Yenice'ye yönelmişti. Bunun üzerine 41. Tümen Kumandanı Kavaklıhan Grubu'nun korunması için bazı birliklerine karşı taarruz emri vermiş; bu kapsamda Çelikleş Müfrezesi harekete geçmişti. Lakin cepheye yetersizliğinin yanı sıra mesafe nedeniyle takviye destek de gelememişti. Zorlu şartlar altında kalan müfreze, Fransız zırhlı otomobilleri karşısında tutunamayarak ağır kayıplar vermiş, Fransızlar ise 29 Temmuz gecesi Tarsus'a girebilmişti. Bu esnada Türk topçuları Tarsus'a yönelik atışlar yapmışlardı. Diğer birlikler ise Mersin'den Tarsus'a yollanan Fransız cepheye birliğine baskın düzenleyerek kayıplar verdirmişlerdi. Çarpışmalardan sonra Fransızlar, Adana yönünden takviye alarak Fadıl'a doğru ilerlemişlerdi. Buna mukabil Türk birlikleri özellikle topçu atışları ve makineli tüfek atışları ile savunma hatlarını korumuşlardı (Tekelioğlu, 2012:226; Şalvuz, 2002:48-75; Saral, 2009:191-193).

Yine de Fransızlar taarruzlarını muhtelif noktalarda sürdürüyorlardı. 41. Tümen bu saldırılara karşı cepheyi güçlendirmek için Pozantı'dan sahra topraklarını yola çıkarmıştı. Sinan Bey, Fransızların saldırılarına karşı bir kez daha çok miktarda cebel topu mermisi ile tüfekler için mermi yollanmasını Tümenen istemişti. Yarbay Hayri Bey verdiği cevapta, trenle gönderilen 10 sandık Alman ve 20 sandık Osmanlı cephanesinin gün içerisinde Kelebek istasyonundan aldırılmasını bildirmişti. Özellikle 41. Tümenin sevk ettiği toplar işe yaramıştı. Sinan Bey'in raporuna göre ağır topçu birlikleri Adana'da büyük tesir yaratmıştı. Ancak cepheye ihtiyacı olduğundan hızlıca çok sayıda mermi ve mühimmat yollanmalıydı (Tekelioğlu, 2012:243, 247, 258). Anlaşılabacağı üzere cepheye dengeli vaziyet devam ederken silah ve cepheye tedarikinde sürekliliğin sağlanması en kritik noktalardan biriydi.

Bu gelişmeler yaşanırken 5 Ağustos 1920'de Mustafa Kemal Paşa, Pozantı'ya gelmiş ve burada yetkililer ve bölgenin ileri gelenleriyle görüşmüştü. Pozantı Kongresi olarak bilinen toplantıda, bölgedeki mücadelenin güçlendirilmesi hususu ele alınmıştı. Bu kapsamda 41. Tümenin karargâhının bulunduğu Pozantı, stratejik önemi ve Vilayet merkezinin işgal altında olması hasebiyle Adana Vilayeti'nin merkezi yapılmıştı (Çelik, 1999:417-424; Hatipoğlu, 2001:97-104, 110-111).

Mustafa Kemal Paşa, Pozantı dönüşünde 8 Ağustos'ta Adana Cephesi Kumandanlığına gönderdiği emirde, 41. Tümenin eksik olan alaylarının kurulmasını istemişti. Emre göre; 139. Alayın iki taburu çekirdek kadro kabul edilerek Tümen yeniden kurulacaktı. Personel ikmali Tümenin sorumluluk sahasındaki 1892-1899 doğumlulardan yapılacaktı. Müdafaa-i Milliye Vekâleti de Tümene subaylar atayacaktı. Yeni birlikler için gerekli harp malzemesi ise Malatya'da bulunan ve Tümenin emrine verilen 4.000 martin tüfeği ile cephaneden karşılanacaktı. Bu doğrultuda çalışmalara başlanmış ve 41. Tümenin daha önce Batı Cephesi'ne gönderilen iki alayının (131. ve 132.) yerine 12. ve 16. Piyade Alayları (üç taburlu) teşkil edilmişti. Kuvâ-yı Milliye erlerinden askerlik çağında olanlar taburlara dâhil edilmişti. Subay görevlendirilmeleri de özellikle İstanbul'dan Anadolu'ya geçen subaylarla sağlanmıştı. Cepheye çatışmalar sürerken, 41. Tümenin koordinasyonunda grup birlikleri tarafından Fransızlara baskın taarruzu icra edilmişti. Bu bağlamda Mersin ile Tarsus arasındaki demiryolu hattının güvenliği açısından 15-17 Ağustos 1920 tarihleri arasında Küçük Ziyarettepe (Birinci Ashâb-ı Kehf) Taarruzu icra edilse de sonuç alınmamıştı (Saral, 2009:197-199).

Esasen Birinci Pozantı Kongresi'nden sonra Karaisalı ve Pozantı çevresinde anlaşmazlıklar yaşanmış, özellikle Karaisalı halkı Pozantı'nın merkez yapılmasından rahatsız olmuştu. Bu huzursuzluk, Karaisalı'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Pozantı'ya taşınmasıyla daha da artmış ve Karaisalı halkı yeniden örgütlenme yoluna gitmişti. Bu çerçevede, 41. Tümen Kumandanı Yarbay Mehmet Hayri Bey'e başvurularak talepler sıralanmış, cepheye düzenlilikler ve adaletsizliklere dikkat çekilmişti. Mehmet Hayri Bey'in girişimleriyle sorun çıkaran Kaymakam Saadettin Bey görevden alınmıştı. Ancak cephenin selameti açısından yeni tedbirlerin alınması zaruri görülmüştü (Hatipoğlu, 2001:104-106). Bu kapsamda hükûmet tarafından 16 Eylül 1920'de 41. Tümen Kumandanlığına, Yarbay Mehmet Nuri Bey (Conker) tayin edilmiş olup (Ökse vd., 1989:183-184) kendisi aynı zamanda Adana Valisi olarak da atanmıştı. Nuri

Bey, 26 Eylül'de Pozantı'ya ulaşarak vazifesine başlamıştı. Nitekim Nuri Bey, cephe hattında idari ve askerî düzenlemelere gitmiş, otoritesizliğe yol açan meseleleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştı. Nuri Bey'in koordinesinde 8 Ekim'de düzenlenen İkinci Pozantı Kongresi, bu aşamada önemli bir adımdı. Öyle ki Kongre'de Kuvâ-yı Milliye'nin denetim ve disiplin altına alınması ile Müdafaa-i Hukuk teşkilatı ve millî müfrezeler arasındaki koordinasyonun artırılmasına yönelik önemli kararlar alınmıştı. Bu şekilde cepheye yeni bir dinamizm oluşturulmaya çalışılırken, Ekim ayının başında Konya'da başlayan ve kısa sürede Çumra-Karaman ve çevre bölgelere yayılan Delibaş Mehmed İsyanı, 41. Tümenin cepheyle olan meşguliyetine sekte vurmuştu (Saral, 2009:197-198; Hatipoğlu, 2001:106-108).

Bundan yararlanmak isteyen Fransızlar, kapsamlı bir taarruz planlamışlardı. Nitekim Ekim ayının başında Kurttepe-Fadıl kuzeyindeki Çakıt Irmağı boyunca (Adana'nın kuzeybatısı) iki koldan saldırıya geçerek cephenin merkezi Pozantı'yı yeniden işgal etmek için harekete geçmişlerdi. Fransızların uçak, top ve makineli tüfek desteğiyle ilerlemelerine rağmen millî müfrezeler, tepelerde şiddetle mukavemet göstermişti. Fransızlar ağır kayıplar vermelerine karşın taarruzlarını sürdürerek kısa süreli üstünlük sağlamışlardı. Buna rağmen Türk savunma hatları genel olarak korunmuştu (Şalvuz, 2002:80-93; Hatipoğlu, 2001:115-116).

41. Tümen de Delibaş İsyanı'nın bastırılmasını müteakip Karaman'a gönderilen birliklerini geri çağırarak cepheyi yeniden takviye etmişti (Çelik, 1999:457). Aynı şekilde 22 Ekim 1920'de Sol Cenah Mıntıkâ Kumandanlığı emrine; 190 asker, 200 tüfek, 23 sandık cephane, 10 sandık mavzer, 10 sandık Rus mermisi göndermişti (Tekelioğlu, 2012:339).

Öte yandan hükûmet, cephenin güçlendirilmesi kapsamında 41. Tümen'e verdiği emirde askerlik şubelerinin etkin hale getirilerek askeralma işlemlerinin hızlıca yapılmasının sağlanmasını, yeni erlerden dolgun ve savaşçı taburların oluşturulmasını istemişti. Bu çerçevede Ekim ve Kasım aylarında Adana Askeralma Kalemi vasıtasıyla Pozantı'daki askeri teşkilatlanma hız kazanmıştı. Bu şekilde Tümen bünyesinde kurulan yeni alay ve taburların kadroları da takviye edilmiş, 12. ve 16. Alayın taburları, özellikle Adana-Pozantı-Tarsus arasındaki bölgelerde görevlendirilerek Güney Cephesi'ndeki Kuvâ-yı Milliye birliklerine de daha aktif destekler sağlanmıştı (Şalvuz, 2002:93-95; Tekelioğlu, 2012:351).

Bu arada Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti Millî Mücadele'yi daha etkin kılmak maksadıyla Batı ve Güney Cephesi'nde düzenlemelere giderken bu durum 41. Tümeni de alakadar etmekteydi. 9 Kasım 1920 tarihli kararla, Batı Cephesi Kuzey ve Güney Cephesi olarak ikiye bölünürken Afyon'dan Konya'ya ve Silifke'ye ulaşan bölge Batı Cephesi'nin Güney kesimine verilmişti. 12. Kolordu Güney Cephesi emrine alınırken, Adana Cephesi Kumandanlığı emrindeki 41. Tümen, yeniden 12. Kolorduya bağlanarak Güney Cephesi emrine girmişti. Adana Cephesi Kumandanlığı ise lağvedilerek yerine Maraş merkezli 2. Kolordu kurulmuştu. Bu kapsamda Batı-Güney Cephesi Kumandanlığı ile 2. Kolordu arasındaki sınır hattı, Seyhan Nehri'nin denize döküldüğü yerden itibaren Adana'ya, oradan da Adana-Kozan-Feke yoluna kadar uzanıyordu. Bu yol 41. Tümen'e dâhildi. Tümenin sorumluluk sahası (Mersin-Tarsus hattı ve Adana'nın batısı) Silifke Mıntıkası, Sağ Kanat Mıntıkası (Merkez Grubu) ve Sol Kanat Mıntıkası olarak üç grup hâlinde belirlenmişti (Saral, 2009:242; Önalp, 1999:39).

Fransızlar ise bir kez daha Pozantı ve Karisalı yollarını denetim altına almak maksadıyla 20 Kasım'da Kurttepe ve Çakıt'a baskın harekâtı düzenlemişlerdi. Çok şiddetli bu taarruz karşısında Türk kuvvetleri ilk aşamada geri çekilmek zorunda kalsa da kısa sürede düşman ilerleyişini durdurmaya yönelik tertibat almışlardı. 41. Tümenin taburları da harekâta aktif destek veriyorlardı. Bu sayede Kuvâ-yı Milliye, 23 Kasım'da karşı taarruza geçmiş, Fransızlar Fadıl ve Tepeçaylak hattındaki çatışmalarda kayıp vererek geri çekilmişlerdi. Bu başarısızlığın ardından Fransızlar, 1921'den itibaren Toros geçitlerini ele geçirme girişimlerinden vazgeçerek küçük çaplı baskınlarla yetinmiş, daha çok savunmada kalmışlardı (Saral, 2009:199-204; Çelik, 1999:455-459; Hatipoğlu, 2001:115-116; Önalp, 1999:48). Bu dönemde Fransızlar, Antep'e yönelik taarruzlarını yoğunlaştırırken (Saral, 2009:258-269), 41. Tümen bölgesinde ise büyük kapsamlı çatışmalar meydana gelmemişti. Tümenin cepheye silah ve cephane desteği devam ediyordu (Tekelioğlu 2012:454). Bu arada 31 Ocak 1921'de 41. Tümen Kumandanlığına Yarbey Şerif Bey (1 Mart'ta

Albay-Yaçağaz) atanmıştı. Yarbay Nuri Bey ise Şubat ayında özel vazifeye Almanya'ya gönderilecekti (Ökse vd., 1989:104-105, 183-184).

Nihayetinde 1921 yılının Mart, Mayıs, Haziran ve Eylül aylarında Fransızlarla olan görüşmeler nedeniyle (Yavuz, 1994:113-148), cepheye kısmi sükûnet oluşurken, Batı Cephesi'nin acele birlik takviyesine ihtiyacı bulunmaktaydı. Dolayısıyla TBMM Hükûmeti, 41. Tümen Batı Cephesi'ne hareket emri vermişti. Bu doğrultuda Tümen unsurları, Pozantı ve cephe hattındaki noktalardan hareketle, 24 Mart 1921'de Batı Cephesi'ne intikale başlamıştı (Çelik, 1999:463-469). Böylece 41. Tümenin Güney Cephesi'ndeki görev serüveni tamamlanmıştı.

3.3. Delibaş Mehmed İsyanı ve 41. Tümenin Müdahalesi

41. Tümen Pozantı'dayken uğraştığı meselelerden biri de Delibaş İsyanı olmuştu. Hadisenin gelişimine bakıldığında Bozkır'daki isyanı organize eden kişilerin teşebbüslerinin devam ettiği anlaşılmıştı. Bu şahısların padişaha bağlılık söylemleriyle Mayıs (1920) ayında bir girişim yapacakları önceden haber alınarak 12. Kolordu tarafından engellenmişti. Ancak Delibaş Mehmed, bir süre sonra asker kaçakları dâhil köylülerden topladığı silahlı kişilerle Konya'da harekete geçmiş ve 2 Ekim'de Çumra'da kontrolü ele geçirmişti. Akabinde Vilayet merkezi olan Konya'ya ilerleyen asiler, aldıkları destekle şehirde hâkimiyet kurmaya çalışınca, Vali hızlıca Afyon'daki 12. Kolorduyu bilgilendirerek yardım istemişti. Bunun üzerine Afyon'dan ve çevre bölgelerden tertip edilen kuvvetler Albay Refet Bey (Bele) komutasında Konya'ya doğru yola çıkarılmıştı. 4-5 Ekim'de asileri etkisiz hale getiren askerî birlikler, şehirde kontrolü ele almışlardı. İsyancılar ise Karaman, Çumra ve Iğın'a çekilmişlerdi (HTBD, 72:1565-1566; Altay, 1970:239-243, 270-272; Avanas, 1998:110-163; Demir, 2024:576-577).

Bu durum karşısında Pozantı'daki 41. Tümenin, Karaman'daki isyancılara müdahale etmesi kararlaştırılmıştı. Karaman'da kontrolü ele alan isyancılar, yaklaşık 500 kişiydi. Bu husus göz önüne alınarak Tümen tarafından görevlendirilen birlikler; 16. Alayın 1. Taburu ve 12. Alayın 1. Taburu ile Manisalı Ali Bey komutasındaki 120-150 arasındaki bir kuvvetten müteşekkil Kuvâ-yı Milliye müfrezesi ve 70 kişilik jandarma kuvvetiydi. Ayrıca iki ağır makineli tüfek ve bir cebel topu bulunmaktaydı. Bu birlikler Pozantı ve Kelebek'ten Karaman'a hareket etmişti. 3 Ekim'de şehre ulaşan Binbaşı Sırrı Bey komutasındaki 16. Alayın 1. Taburu (436 mevcutlu) tedbirsiz davrandığı için asilerin saldırısına uğramış ve 10 kayıp vererek şehrin kuzeydoğusundaki Sudurağı istasyonuna çekilmiş, müteakiben buraya yakın mesafedeki Ayrançı'da Pozantı'dan gelmekte olan diğer birlikleri beklemeye başlamıştı. Arkadan gelen birlikler ise İsmail Ferahim Bey komutasındaydı (Şalvuz, 2002: 73-74; Yüksel, 2023:177-179). 41. Tümen Kumandanı Yarbay Mehmet Nuri Bey de 3 Ekim'de Tekelioğlu Sinan Bey'e gönderdiği yazıda, isyan sebebiyle cepheden iki piyade taburu ile iki topun sevk edildiğini bildirmişti. Bunların dışında bir cebel topu ile 100 kişilik gönüllü bir müfrezenin de Pozantı'ya gönderilmesini istemişti (Tekelioğlu, 2012:315).

Delibaşî çeteleri, Karaman'daki telgraf hatlarını ve tren raylarını sökerek tahrip etmişlerdi. Bu yüzden birlikler arasında ilk etapta bir koordinasyonsuzluk meydana gelmişti. 6 Ekim'de Sidrova'ya gelen trene de asiler tarafından ateş açılmış ve rayların sökülmesi nedeniyle tren Karaman'a devam edememişti. Neticede 41. Tümen unsurları 8 Ekim'de Karaman'a doğru ilerleyişe geçmiş; bu kapsamda yer yer asilerle çatışmaya girerek ve tahrip edilen demiryolunu onararak şehre yaklaşmışlardı. Şehrin girişinde çatışmalar yaşansa da 12. ve 16. Alaydan gönderilen iki tabur, birkaç saatlik çatışma sonrasında asileri geri çekilmeye mecbur bırakmıştı. Karaman'ın batısında-Pınarbaşı'nda 10 Ekim'e kadar yer yer çatışmalar devam etse de şehirde kontrol sağlanmış, asilerin tutukladığı Kaymakam Hayri Bey dâhil Millî Mücadele'ye taraftar olan kişiler ve memurlar kurtarılmıştı. Bu arada 9 Ekim'de Konya'daki Refet Bey de emrindeki birliklerle Karaman'a ulaşmıştı. Şehirde yakalanan isyancılar, kurulan Divan-ı Harp mahkemesinde yargılanırken, isyancıların bir kısmı Bozkır, bir kısmı ise Ermenek ile Pınarbaşı-Mut istikametinde kaçmıştı. Kaçanları yakalamak üzere birlikler sevk edilmişti. Bu kapsamda bir haftalık süreç içerisinde asiler pek çok bölgede etkisiz hâle getirilmişti. Kaçabilenler sahillere inerek Fransızlara sığınmışsa da neticede isyan tamamıyla sonlandırılmıştı (Şalvuz, 2002:75-80; Yüksel, 2023:179-180).

Hadiseye ilişkin Adana Valisi ve 41. Tümen Kumandanı Yarbay Mehmet Nuri Bey, 10-11 Ekim'de Mıntıka Kumandanlığına yolladığı yazıda; Adana müfrezesinin 8 Ekim'de Karaman'ı asilerden temizlediğini,

ayrıca isyanı kıskırtanları idamla tehdit ettiğini ve kaçanları da aradığını bildirmişti. Bunun için Pozantı'dan takviye müfreze tertip edilerek trenle Karaman'a doğru yola çıkarılmıştı (Tekelioğlu, 2012:322).

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Paşa ise 14 Ekim 1920 tarihli yazısında, 41. Tümenin görevlendirdiği Adana müfrezesinin Karaman'dan hareketle Pınarbaşı-Mut hattındaki asileri etkisiz kılıp güvenlik ve asayiş sağladığını, müteakiben Dinek hattında Refet Bey'in emrine girerek Bozkır'daki asilerin üzerine gidileceğini bildirmişti (HTVD, 74:1602).

Göröldüğü üzere Konya-Karaman hattında asayiş bozup Millî Mücadele'yi sekteye uğratmak amacıyla başlatılan bu isyan, gerek 12. Kolordudan Konya'ya gönderilen birlikler, gerekse 41. Tümen unsurlarının Karaman'a sevk edilmesiyle kısa sürede bastırılmıştı. Şüphesiz isyan nedeniyle birlik, cephe ve lojistik ayrılması Adana Cephesi'ndeki mücadeleyi olumsuz etkilemişse de kısa sürede 41. Tümenin aldığı önlemlerle cephe yeniden tahkim edilmişti.

4. 41. Tümenin Batı Cephesi'ndeki Faaliyetleri

4.1. 41. Tümenin Batı Cephesi'ne Sevk Edilmesi

İtilaf devletlerinin desteğiyle 1919 yılı Mayıs ayından itibaren İzmir ve çevresini işgal eden Yunanlılar, 1920 yılı ortalarında kapsamlı bir taarruza başlayarak Bursa-Balıkesir-Uşak hattını da ele geçirmişlerdi. 1921 yılının Ocak ayında bu noktalardan hareketle Kütahya-Eskişehir-Bilecik'e doğru ilerleyişe geçmiş, bu kapsamda vuku bulan Birinci İnönü Muharebesi'nde Batı Cephesi birlikleri, Yunan ordusunu mağlup etmişti. Bu esnada 41. Tümenin bağlı olduğu 12. Kolordu da Afyon'a intikal etmiş olup cepheye destek sağlamıştı. İnönü'de mağlup olan Yunanlılar ise Mart ayının sonunda-özellikle Londra Konferansı'ndan sonuç elde edilemeyince- Müttefiklerinden aldıkları olurla bir defa daha Bursa ve Uşak üzerinden saldırıya yönelmişlerdi. Hedef Kütahya, Eskişehir ve Afyon'du (Önalp, 1999:105-232).

Bu şekilde başlayacak İkinci İnönü Muharebesi arifesinde 41. Tümen birlikleri, 22-24 Mart tarihleri arasında Pozantı ve Kelebek'ten Batı Cephesi'ne katılmak üzere hareket etmişlerdi. Tümenin görev yeri Dumlupınar'ın doğusunda Afyon'a bağlı Yıldırım Kemal (Küçükköy) mevkiydi ki burası çatışma hattıydı. Yunan taarruzu başladığı için Tümen'e hızlı hareket etmesi emredilmiş; bu sayede Tümenin ilk kısmı 26 Mart'ta Afyon'a ulaşmıştı (Altay, 1970:282; Önalp, 1999:287-306).

Cephedeki ihtiyaca binaen Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti, Yunanlıların Afyon istikametindeki taarruzlarını karşılamak üzere 41. Tümen'den istifade edilmesi düşüncesindeydi. Bu çerçevede Dumlupınar mevzii önünde gelişecek asıl Yunan taarruzuna karşı Afyon'daki birliklerle 41. Tümen kısımlarının ilk büyük muharebeye katılacak şekilde yaklaştırılmasının uygun olduğu mütalaa edilmişti. 41. Tümen ve 12. Kolordunun bağlı bulunduğu Güney Cephesi Kumandanı Albay Refet Bey ise Kütahya'da beş tümenlik bir ihtiyat toplamayı düşündüğünü, bu takdirde Güney Cephesi için kesin muharebeyi Afyon'un batısında vermek zorunluluğunda kalınacağını bildirmişti. Sonunda Afyon'a yönelik Yunan taarruzuna karşı, 41. Tümenin bölgeye ulaşan birliklerinin bu civardaki üç tümenle (23., 57. ve 8. Tümenler) birlikte bölgeyi savunması uygun görülmüştü. Bu doğrultuda Tümen birlikleri Afyon'un batısındaki Balmahmut istasyonunda trenden indirilecekti. Ayrıca gelen emirle 16. Alay 23. Tümenin emrine girecekti (Önalp, 1999:292-302, 322).

Yunanlıların 25 Mart'ta harekete geçmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa da Dumlupınar'daki savunma tertibatını karışık bulduğunu belirtirken, 41. Tümenin o gece cepheye yetiştirilmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmişti. Güney Cephesi Kumandanı verdiği cevapta, düşmanın iki tümenle taarruz ettiğini, savunma tedbirlerinin alındığını ve Tümenin şimdilik az bir kısmının cepheye ulaştığını raporlamıştı. 12. Kolordu ise aynı gün Erkân-ı Harbiye Riyasetine 41. Tümen'den yalnızca bir taburun Balmahmut'a indirildiğini, hâlihazırda 57. Tümen unsurlarının Yunanlılarla çarpıştığını iletmişti. Neticede 12. Kolordu, intikal durumunu dikkate alarak 41. Tümenin Afyon'un kuzeybatı çıkışındaki İnaz'da (Balmahmut'un gerisi) cephe ihtiyatı olmasını kararlaştırmıştı (Önalp, 1999:323-324, 339-340). Anlaşılan Yunan taarruzu

başladığında, 41. Tümenin bir kısmı henüz cepheye ulaştığından, savunma kuvvetinin yeterli seviyede olmaması karargâhın endişe kaynağıydı. Nihayetinde Tümen birlikleri, Afyon'un kuzeybatısı ve güneydoğusunda ihtiyat olarak konuşlandırılmaya başlamıştı.

4.2. İkinci İnönü Muharebesi'nde 41. Tümenin Afyon Çevresindeki Harekâtı

Yunan ordusu genel taarruza kalktığında 12. Kolordu, savunma hattının yeterince desteklenememesi ve Yunanlıların etkin ateş gücü nedeniyle mukavemet edememiş, düşmanın Kütahya/Dumlupınar'ı işgalini müteakip 27 Mart'ta Afyon istikametinde yürüyüşe geçmişti. Bu durumda 12. Kolordu, birliklerini tertiplendirmek üzere Afyon'u tahliye ederken, Yunan ordusu Çay-Bolvadin hattına kadar olan bölgeyi işgal etmişti. 41. Tümen dâhil 12. Kolordu unsurları Çay kasabasında toplanmıştı. 41. Tümene verilen görev, Kolordunun/Çay'ın batı kanadını savunmaktı. Nitekim 28-29 Mart'ta Yunan birlikleriyle çarpışmalar sürerken Erkân-ı Harbiye Riyaseti, Yunanlıların kuzeyde-İnönü'den çekilmelerine mukabil, Afyon'daki Yunan kuvvetlerinin kuzeye hareket etmesini önlemek için Güney Grubuna taarruz emri vermişti. Bunun için 41. Tümen karargâhı, 16. Piyade Alayı ve bir sahra bataryası hazır vaziyette olup Çay'ın kuzeybatısındaki Çobanlar istasyonuna sevk edilmişti. Ne var ki bir Yunan süvari bölüğü Çobanlara saldırdığından 41. Tümen unsurları daha geride trenden inerek karşı taarruza geçmiş ve Yunan birlikleri geri çekilmişti. 29 Mart akşamı, cephe gerisinden gelen kuvvetler de Tümen emrine Çobanlar'a yollanmıştı. 1 Nisan'da ise 41. Tümene, Çobanlar'ın batısındaki Nuribey-Kararslan'ı kontrol altına alması emredilmişti. Bu esnada Tümenin Pozantı'daki diğer birlikleri de cepheye ulaşmıştı. Ancak Yunanlıların yeni taarruzu karşısında 41. Tümen artçı muharebesi yaparak önce Çobanlar-Çay, akabinde Sultandağı-Dereçine (İshaklı) hattına kadar çekilmek mecburiyetinde kalmıştı (Önalp, 1999:377-394, 430-437, 453-478).

Görülüyor ki 41. Tümen, İkinci İnönü Muharebesi başladığında ihtiyat görevi üstlense de muharebenin devamında 12. Kolordunun stratejik manevrasında ve güvenlik hattı oluşturulmasında aktif bir rol oynamıştı.

Buna binaen karargâhı Çay'da bulunan 12. Kolordudan 41. Tümene gönderilen 2 Nisan 1921 tarihli emirde, Dereçine'de birliklerini tanzim ve istirahat ettirme, batısında uygun bir müdafaa mevzii seçme, geriden gelen birliklerin burada hazır tutulması ve bölgeye ulaşan diğer tümenlerin ağır ve hafif birliklerinin düzenlenmesi görevi verilmişti (ATBD, 92:2350).

Yunan ordusu ise 2-3 Nisan'daki harekâtı ile Bolvadin ve Çay'ı da işgal etmiş, ancak demiryolunu tahrip ederek batıya çekilmişti. Bu durum, Yunan ordusunun daha iç kısımlara yönelik harekâtının sınırlı kalacağını ve asıl kuvvetlerini Afyon'da toplama amacında olduklarını gösteriyordu. Bunu öngören 12. Kolordu, birliklerine ileri harekât emri verirken, 41. Tümen de eksikliklerini tamamlamakla meşguldü (Önalp, 1999:479, 494-497).

Sonunda ilerleyişe geçen 41. Tümen, 5-7 Nisan aralığında Çay'da kontrolü sağlamış, müteakiben sırasıyla Afyon istikametindeki Işıklar ve Karaaslan'a ilerlemişti. Kolordudan gelen son emre göre Yunanlılar Afyon'u boşaltırsa, 41. Tümen Afyon'un güney girişindeki Deper'e giderek diğer tümenlerle birlikte takip harekâtına katılacaktı. Hâlihazırda Yunanlılar Afyon'da savunma tahkimatı yaptığından 41. Tümene güneyden, 23. Tümene ise doğudan Yunanlılara karşı taarruz etme emri verilmişti. Bu ilerleyişe karşı Yunan ordusu, 7 Nisan gece yarısından itibaren şehri boşaltarak geri çekilmiş, durum haber alınınca 12. Kolordu unsurları 8 Nisan'da Afyon'da kontrol sağlamıştı (Önalp, 1999:509-510, 519-538; Demir, 2024:582-583). Bu açıdan 41. Tümen, şehrin geri alınmasına güney yönünden yaptığı ileri harekâtla etki etmişti.

4.3. 41. Tümenin Takip Harekâtı ve Dumlupınar Muharebelerindeki Vaziyeti

İkinci İnönü Muharebesi'nde Eskişehir yönünde taarruzları başarısızlığa uğrayan Yunan birlikleri Bursa'ya, güneydeki Yunan kolordusu da Afyon'u tahliye ederek Dumlupınar'a doğru çekilmişti. Bu durumdan faydalanmak isteyen Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti, 12. Kolorduya Yunanlıları takip görevi verince Kolordu da 23., 41. ve 57. Tümenlere takip harekâtını icra etmelerini emretmişti (Atatürk, 1969:581-582). 41. Tümenin vazifesi, 8 Nisan akşamından itibaren düşmanla teması koruyarak şehrin güneybatısındaki Ahmetpaşa'ya kadar ilerlemektir. Yunanlıların çekilirken demiryolu köprülerini

yıkılmaları, Türk birliklerinin lojistik ve ulaşım konusunda sıkıntı yaşamalarına neden olmuştu. Üstelik Çay hattından itibaren birlikler sürekli intikalde olduklarından yorgun vaziyetteydiler. Buna rağmen Erkân-ı Harbiye Riyaseti, birliklerin daha hızlı hareketine dair talimat verdiğinden 12. Kolordu, Tümenlerin hedeflerini genişleterek yeni emirler vermişti. Buna göre 41. Tümenin 9 Nisan'da Afyon-Dumlupınar arasındaki Düzağaç-Tokuşlar'a hareketi emredilmişti. Buranın batısındaki Yunan kuvvetleri Dumlupınar'a çekildiğinden Tümen unsurları Güneyköy-Karacaviran-Tazlar'a kadar ulaşmıştı (Önalp, 1999:539-551). 41. Tümen, ilerleyişine dair. Kolorduya sunduğu 9 Nisan'daki raporunda, Yunanlıların geri çekildiğini, süvari artçılarının çarpışmakta olduğunu ve Tümenin pek çok bölgeyi kontrol altına aldığını belirtmişti (ATBD, 94:2440).

10 Nisan'da 41. Tümenin Dumlupınar'ı güneyden çevrelemek üzere Paşaköy'e ilerlemesi kararlaştırılmıştı. Nitekim Tümen birlikleri Uşak sınırına girdiğinde Yunan mevzilerinden ateş açılmış ve muharebe başlamıştı. Birkaç saat süren çatışmada 41. Tümen; cephanesinin kısıtlılığı, baskına hazırlıksız yakalanması ve topçuların devreye girememesi nedeniyle sonuç alamadığından geri çekilmişti. Tümen çekilme sırasında ağır kayıplar vermişti. Kolordunun emriyle Tümenin dağılan unsurları, 23. Tümenin desteğiyle Elvanpaşa'da toplanacaktı. 11 Nisan'da Güney Cephesi Kumandanı Albay Refet Bey, Yunanlıların Dumlupınar'da etkisiz hâle getirilebileceğini değerlendirerek Erkân-ı Harbiye Riyasetinden emir istemiş ve teklifi uygun bulunmuştu (Önalp, 1999:554-562).

Son planlamalar doğrultusunda 12 Nisan'da 41. Tümen karargâhı ile 12. ve 16. Alaylar Tazlar'a ulaşırken, 19. Alay Elvanpaşa'da bırakılmıştı (ATBD, 94:2452). 57. Tümen ise Yunanlıları takipteydi. Bunu desteklemek üzere 41. Tümen Karaköse'ye, 23. Tümen de Paşacık'a doğru yola çıkarılmıştı. Dolayısıyla birkaç gün aradan sonra Tümen birlikleri yeniden Dumlupınar'a yönelmişti. Böylece Türk kuvvetleri Dumlupınar'ı geri almaya çalışırken 41. Tümen, Kolordunun sol kanadının emniyetini sağlayarak ilerideki kuvvetlere destek olacaktı. Yunan ordusu bu esnada Dumlupınar mevzilerini tahkim etmişti. Neticede 13 Nisan'da Tümenler topçu atışıyla ilerleyişe geçerken, Yunanlılar aynı şekilde karşılık vermişlerdi. Güneyde-Kolordunun sol kanadında bulunan 41. Tümen de Toklusivrisi'nde düşman taarruzuna uğrayarak Güneyköy'e çekilmişti. Yunanlıların Dumlupınar'ı savunmanın dışında, taarruza kalkma ihtimaline karşı, bu hatta birlikler konuşlandırılırken 41. Tümen, yorgun ve mevcudu azalmış bir durumdaydı. Bunun üzerine 12. Kolordu Kumandanı, Güney Cephesi Kumandanlığına muharebe kabiliyetini yitiren 41. Tümenin lağvedilmesini, kalan personelinin 57. Tümene katılmasını ve Balmahmut-Boyalıköy hattındaki tahkimatın güçlendirilmesini teklif etmişti. Bununla birlikte 41. Tümenin lağvedilmek yerine güçlendirilmek üzere Ankara'ya sevki kararlaştırılmıştı. Neticede Yunanlıların kuvvetli tahkimatı nedeniyle 15 Nisan itibarıyla Dumlupınar taarruzundan sonuç alınamayacağı anlaşılmıştı (Önalp, 1999:564-579, 596-597).

Ancak Güney Cephesi Kumandanlığı, 41. Tümenin Batı Cephesi emrinde kalmasının fayda sağlayacağını, dolayısıyla Eskişehir'de yapılandırılmasının uygun olacağını önermişti. Batı Cephesi Kumandanlığı ise Tümenin teşkilatlanmasının kısa sürede tamamlanamayacağını, ayrıca 23. Tümenin de ciddi takviyeye muhtaç olduğunu ve iki tümenin de bir aydan önce hazır olamayacağını bildirmişti. Bunun üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetinin emriyle 41. Tümen unsurları trenle Ankara'ya hareket etmişti (Önalp, 1974: 75-81).

Sonuç olarak, İkinci İnönü Muharebesi'nde şiddetli muharebe ve intikaller nedeniyle yıpranan 41. Tümen, Dumlupınar'a yönelik taarruzda personelinin yetersizliği ve imkânların kısıtlılığından Yunan karşı taarruzlarında ağır kayıplar yaşamış, sonunda yeniden yapılandırılmak üzere Ankara'ya çağırılmıştı.

4.4. 41. Tümenin Eskişehir-Kütahya Muharebelerindeki Vaziyeti

Yunan ordusuyla Mart-Nisan ayında meydana gelen muharebelerden sonra, Batı Cephesi'nde teşkilatlanma düzenlemeleri yapılmıştı. Bu kapsamda 3 Mayıs 1921'de Batı Cephesi'nin iki parçalı yapısı ortadan kaldırarak Batı ve Güney Cephesleri Batı Cephesi Kumandanlığı altında birleştirmişti. Cephedeki kolordular lağvedilirken, yerine mıntıka ve grup kumandanlıkları teşkil edilmişti. Ankara'da bulunan

41. Tümen ise 1 Mayıs tarihli kararla doğrudan Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetinin emrine alınmıştı (HTVD, 56:1283; Önalp, 1974:46, 50-52).

41. Tümen, bir ayı aşkın süren teşkil ve hazırlıklardan sonra Erkân-ı Harbiye Riyasetinin emriyle 9 Haziran 1921'de yeniden cepheye hareket etmişti. Demiryoluyla gerçekleşen intikal kapsamında Batı Cephesi Kumandanlığı, Tümeni 3. Grubun emrine vererek Kütahya'nın kuzeyindeki Bölücek-İnköy-Parmakören hattında görevlendirmişti. Bu esnada Tümen 370 subay ve 8.131 erden müteşekkildi. Teşkilatı ise 12., 16. ve 19. Piyade Alayları ile Topçu Alayı, ayrıca Tümen hücum taburu, süvari bölüğü ve karargâha bağlı yardımcı birliklerden oluşuyordu (Önalp, 1974:52-54, 142-143, 166-167). Böylece Batı Cephesi'ne önemli bir kuvvet desteği sağlanmıştı. Batı Cephesi'nde bu şekilde düzenlemeler olurken, yeniden toparlanan Yunanlılar ise 8 Temmuz'da Kütahya-Eskişehir hattında ilerleyişe geçmişti. Bunun üzerine tüm cephede olduğu gibi 3. Grup Kumandanlığı da emrindeki 4., 24. ve 41. Tümenlere muharebe düzeni almaları talimatını vermiş, Yunanlıların hareketlerini anlamak için keşif kollarının ileri sürülmesini istemişti. Bu çerçevede 41. Tümen Kumandanı birliklerine 12-13 Temmuz gecesinden itibaren tespit edilen hatlara kadar keşif kolları çıkarmalarını emretmişti (Önalp, 1974:182-185, 209-219, 241).

14 Temmuz'da Yunan ordusu üç koldan taarruza geçtiğinde 3. Grubun öncü kuvveti olarak 41. Tümen, karargâhı Gelinkaya ve birlikleri Kütahya-Gediz yolunun iki tarafındaki Güvem-Aslanapa hattında düşmanı karşılamak üzere savunma mevzilerindeydi. Yunan ordusu ise öncelikle güneyde Afyon'a taarruz ederek 13 Temmuz'da şehri işgal etmişti. Kuzeydeki asıl taarruz muntakası Kütahya'nın güneyindeki Altıntaş hattı olup burası -3. Grubun güneyindeki- 4. Grubun sorumluluğundaydı. 13-15 Temmuz'daki şiddetli çarpışmalar sonucunda bu hat yarılmış, Batı Cephesi Kumandanlığı 3. Grup unsurlarına geri çekilme emri vermişti. 41. Tümenin 12. ve 16. Alayları 15-16 Temmuz'da Yunan birliklerine karşı mevzilerini savunmuşsa da gelen emirle 17 Temmuz'da teması koruyarak kuzeydoğu istikametinde (Alayunt-Uluçayır'tan) Eskişehir'e geri çekilmişti. 41. Tümenin intikali, diğer grup birliklerinin de eş zamanlı çekilmesi yüzünden zorlu şartlarda gerçekleşmişti. Çekilmeyle birlikte Kütahya, 17 Temmuz'da işgal edilmişti (Önalp, 1974:242-272, 294, 312-351, 369-386). Görüldüğü üzere Yunan taarruzunun güneyde ve orta kesimde etkili olması karşısında Afyon ve Kütahya kaybedilmiş; 41. Tümen çatışmalara girse de sınırlı kayıpla ve büyük ölçüde düzenini koruyarak geri çekilmişti.

41. Tümen, Eskişehir'in güney banliyösü Akpınar-Mamuca-Sultandere hattında yeni savunma mevzilerine intikal etmiş, burada 15. ve 24. Tümenle müştereken Yunan ilerleyişini durdurmaya çalışmıştı. Bununla birlikte 19 Temmuz'da Çildede'de vuku bulan çatışmalarda geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu arada Bilecik de işgal edilmişti. Batı Cephesi Kumandanlığı Eskişehir'in de tahliyesi durumunda daha doğuda savunma tedbirlerinin ne şekilde alınacağını planlıyordu. Neticede 41. Tümenin bulunduğu noktadan şehre ilerleyen 10. Yunan Tümeni, gün boyu devam eden çatışmaların sonunda Eskişehir'e girmiş, Tümen unsurları ise Eskişehir-Sivrihisar yolunun güneyinde mevzilenmişti. Yolun kuzeyinde 15. Tümen vardı. Yunan birliklerinin 41. Tümenin üzerine doğru yürüdüğü anlaşılmış 3. Grup Kumandanlığından verilen emirde, Tümenin bu ilerleyişi karşılaması, 15. Tümenin de yandan destek vermesi istenmişti (Önalp, 1974:365-396, 417-420).

Bu doğrultuda 41. Tümen, 20 Temmuz'da Eskişehir'in doğu banliyösü sayılabilecek Kanlıpınar'da (Sultaniye) yolun iki yanına alaylarını (12. ve 19. Alay) konuşlandırarak tertibat almıştı. 16. Alay, hücum taburu ve istihkâm bölüğü ihtiyatta tutulmuş, Tümen Süvari Bölüğü ise Yassihöyük'te kalarak düşmanla teması sürdürmekle görevlendirilmişti. Buna karşı Yunanlılar iki koldan taarruza geçmiş, 41. Tümen, alaylarını çatışmanın gelişimine göre konumlandırmak suretiyle savunma hatlarını korumaya çalışmıştı. Geç saatlere kadar süren çatışmada Yunan taarruzu başarısız kılınmıştı. Ertesi gün 3. Grup Kumandanlığı, 41. Tümen cephesinin dirençli tutulması için 15. ve 24. Tümenlerden birlikleri kanatlara sevk etmişti. Burada Yunanlıların ilerleyişlerine izin verilmezken, Batı Cephesi Kumandanlığı, 21 Temmuz 1921'de 4. Grubun öncülüğü ve 1. ve 3. Grupların katılımıyla (toplam dokuz tümenle) karşı taarruz planlamıştı. Bu doğrultuda başlayan Türk taarruzu, özellikle 4. Grup cephesinde yoğunlaşsa da 41. Tümen kesiminde de sert çatışmalar yaşanmıştı. 12. Alay, Kanlıpınar köyünü ele geçirse de Yunanlılar Tümenin sol ve sağ kanadını sürekli baskı altında tutmuştu. İlaveten iki Yunan Tümeninin yetişmesiyle Türk taarruzu neticesiz kalmıştı. Akşam saatlerine gelindiğinde, düşmanın artan etkisi karşısında, 41. Tümen birlikleri

fazla kayıp vermelerine rağmen inatla direnmiş; fakat uygun bir savunma hattına çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu geri çekiliş sırasında bazı ağır silahlar ve teçhizat Yunanlıların eline geçmişti. Böylece Yunanlıları durdurmak üzere icra edilen karşı taarruz başarısızlıkla sonuçlanmıştı. 41. Tümen 20 km. doğudaki İmşehir-Karatokat'a çekilmişti (Önalp, 1974:420-422, 441-466).

Nihayetinde Batı Cephesi'nin 23 Temmuz'daki emriyle ordunun Sakarya'nın doğusuna geçmesi tebliğ edildiğinden 41. Tümen Beylikköprü hattından Sakarya Nehri'nin doğusuna geçmişti. Ancak, Kütahya ve Kanlıpınar'daki çatışmalarda mevcudunun neredeyse yarısını kaybetmişti. 5.820 personelle girdiği muharebelerden, 2.347 kayıpla (27 subay ve 179 er şehit, 116 yaralı, 800 kayıp, 10 esir ve 942 firar) çıkmıştı. Ayrıca 1709 tüfek, 6 hafif ve 2 ağır makineli tüfek, 1483 kasatura ve 58 hayvan kaybedilmişti (Önalp, 1974:458, 496-544). Böylece 41. Tümen, Yunan ordusuyla çarpışa çarpışa geri çekilirken, Temmuz sonunda ordu emriyle Sakarya'nın doğusuna intikal etmişti.

4.5. 41. Tümenin Sakarya Meydan Muharebesi'nde Üstlendiği Görevler

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrası Türk ordusu, hızlıca eksikliklerini giderme ve yapılandırma çalışmalarına başlamıştı. Karargâhı Basriköy'de (Polatlı'nın kuzeyi) bulunan 3. Grup Kumandanlığı, 41. Tümenle birlikte 3. Kafkas Tümeni ve 24. Tümenle müteşekkildi. 41. Tümenin önemli bir kısmı Polatlı'nın kuzeyindeki Yağır-Müslüm-Şabanözü bölgesindeydi. Birlikler, mevzilerinde tahkimat, yol keşfi ve onarımı, ayrıca yeniden teşkilatlanma ve eğitim faaliyetleriyle meşguldü. Esasen 3. Grup Kumandanlığı, Ankara Çayı'nın Sakarya'ya döküldüğü yerden Beylikköprü'ye kadar olan kesimi, düşmanın geçiş ve taarruzuna en elverişli alan sayarak tümenlerden birliklerini buna göre konuşlandırmasını istemişti. Bu doğrultuda 41. ve 24. Tümenler de bölgenin iki tarafında sorumluluk paylaşımı yapmıştı (Önalp, 1995:51, 100-101, 113-148).

Yunan ordusunda ise 12 Ağustos'tan itibaren hareketlenmeler başlamıştı. Buna mukabil Batı Cephesi Kumandanlığı, Yunan ilerleyişini karşılamak için 15 Ağustos'ta yeni düzenlemeler yapmıştı. Buna göre; 3. Grup lağvedilirken 15., 24. ve 41. Tümenler, 1. Grup emrine verilmişti. Yeni teşkil edilen İhtiyat Grubu "3. Grup" adıyla anılmaya başlamıştı. 1. Grup Kumandanlığı adı geçen tümenlerin süvari bölüklerini keşif-gözetleme maksatlı Sakarya'nın batısına sevk etmiş ve 17 Ağustos'ta Yunanlıların, bütün cepheye ileri harekâta başladığı görülmüştü. Karargâhı Müslümköy'de bulunan 41. Tümen, cephesinde bir Yunan tümeninin Biçer'den Sakarya Nehri'ne doğru ilerlediğini tespit etmişti. Cephe genelinde üç kolordudan oluşan Yunan ordusunun evvela kapsamlı taarruz yerine oyalama taarruzu ile çevreden kuşatma harekâtı yapabileceği öngörüldüğünden Batı Cephesi Kumandanlığı, 1. Grup karargâhı ile 23. ve 24. Tümenleri Haymana'ya hareket ettirmiş; 41. Tümen ise Mürettep Kolordu emrine verilerek sorumluluğu demiryoluna kadar uzatılmıştı (Önalp, 1995:264-278, 319-331).

23 Ağustos'ta Yunanlıların büyük kapsamlı taarruzu ile Sakarya Meydan Muharebesi başlamıştı. 41. Tümen'in⁹ de bulunduğu kesimdeki Türk kuvvetlerini yerinde tutmak amacıyla 7. Yunan Tümeni, 23/24 Ağustos gecesi Beylikköprü'den baskınla karşıya geçmişti. Mürettep Kolordu ve 12. Grup birlikleri müştereken karşı taarruza yönelseler de Yunan birlikleri Sakarya'nın batısına atılamamıştı (Timural, 1973:19-21).

Batı Cephesi Kumandanlığı, 25 Ağustos'ta Mürettep Kolorduya verdiği emirde; Ankara Çayı'ndan Porsuk kuzeyine kadar uzanan kesimde düşmanın geçiş teşebbüslerini engelleyecek, 17. ve 41. Tümenlerden kuvvetli ihtiyatlar elde bulundurulmasını istemişti. 41. Tümen, Grup ve Cephe Kumandanlığından gelen emirlere göre birliklerini yan gruplardaki tümenlerin emrine sevk ediyordu. Bununla birlikte 27 Ağustos'ta 41. Tümen, 12. Grubun emrine verilmiş ve 11. Tümenle birlikte cephenin sol kanadına görevlendirilmişti. Zira Yunan ordusunun asıl taarruz noktası Haymana istikameti olduğundan buradaki birliklerin desteklenmesi gerektiğinden 41. Tümen, 28 Ağustos gecesi Polatlı'dan Haymana'ya intikal ederken evvela Haymana'nın güneydoğusundaki Çalış'a, akabinde Sığırcık Çiftliği-Gökgöz yönünde sevk edilmiş ve 12. Grubun İhtiyatı yapılmıştı. Bölgeye yakın Mangal Dağı hattında yoğun çatışmalar devam ediyordu. 29

⁹ 41. Tümenin mevcudu 261 subay ve 4.361 erdi. Envanterde 2.398 piyade tüfeği, 40 makineli tüfek ve 12 top vardı. Bk. Önalp, 1995:351.

Ağustos'ta 12. Grup ve 7. Tümen, yoğun taarruza maruz kalınca bu hattan Yunan ilerlemesini önlemek için 41. Tümen'den iki alay Kocadağ'daki 7. Tümene desteğe gönderilmişti. Nihayetinde Tümen unsurları peyderpey muharebeye dâhil olarak Çalış'ın güneyindeki Uludağ sırtlarının savunmasını üstlenmişti. Fakat Yunanlılar, iki tümen ve yoğun topçu atışıyla sürdürdüğü saldırıda 7. ve 41. Tümenlerin cephelerini çevrelemeye başlamıştı. Özellikle 7. Tümenin şehit ve yaralı sayısı fazlayken, 41. Tümen de bulunduğu mevkiye tutunamamış ve tepeleri Yunan birlikleri ele geçirmişti. Yunanlılar, bu çekilmeyi genel bir ricat varsayarak Haymana hattını tamamen yarıp Ankara'ya ilerlemeyi düşünmüşlerdi. Cephedeki durumun hassasiyeti karşısında Erkân-ı Harbiye Riyaseti, Haymana hattının mutlaka savunulması amacıyla 30 Ağustos'ta 5., 7., 11. ve 41. Tümenleri, 1. Grup Kumandanı Albay İzzettin (Orgeneral Çalışlar) Bey'in emrine vermişti (ATBD, 150:28; Timural, 1973:30-51, 66-94, 114-135). Bu hamle, Haymana'daki birliklerin tek elde toplanarak bölgenin savunulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Alınan tedbirlerle 4-5 Eylül'deki Yunan saldırıları büyük ölçüde durdurulmuştu. Bu sırada öncelik Haymana'nın kuvvetli tutulması olduğundan 41. Tümen, 3 Eylül'de ordu ihtiyatına alınarak Çalış'tan Haymana'ya sevk edilmişti. 6 Eylül'de ise hem savunma hem taarruz için elverişli bir bölge olarak Haymana'nın 10 km. kuzeydoğusunda yer alan Çayraz'da toplanmıştı (ATBD, 96:2548; Timural, 1973:166-187).

Yunan ordusunun taarruz hızının kesilmesiyle Batı Cephesi Kumandanlığı, 7-8 Eylül'den itibaren karşı taarruz hazırlıklarına başlamış, bunun için 1. Grup ihtiyatındaki 41. Tümenin 15. Tümenle birlikte 3. Grup bölgesinin gerisinde toplanmasını kararlaştırmıştı. Bu kapsamda 10 Eylül'de 41. Tümen yeniden 3. Grup emrine girerken, aynı gün Dikilitaş'a icra edilen taarruzda Tümenin görevi; cephe gerisini korumak, Grubun sağ kanadını himaye etmek ve gerektiğinde taarruza katılmaktı. Bu bağlamda Tümen, Haymana'nın güneydoğusundaki Karahoca'ya hareket etmişti. Ne var ki 5. Yunan Tümeninden iki alayın Gökgez'e ilerlemesiyle 41. Tümen yeniden cephenin solundaki 1. Grup emrine verilmişti. Derhal Karahoca'nın güneyindeki Kızılkoyunlu'ya hareket eden Tümen, diğer birliklerin çekilişini örtmek ve Yunan taarruzunun gelişmesini engellemek amacıyla buradaki mevzilere yerleşmişti. Bölgenin başarıyla savunulması karşısında Yunan ordusu, 11 Eylül'de geri çekilmeye başlamıştı. Cephe Kumandanlığı, bu durumdan yararlanmak amacıyla 1. Grubun dört tümenini sağ kanada kaydırmış ve birliklerin kuzeybatı yönünde (Haymana-Polatlı arası) intikalini emretmişti (Timural, 1973:197-207, 215-251). Böylece 41. Tümen, Sakarya Muharebesi'nin ikinci safhasında Haymana hattında ihtiyat rolünü üstlenirken, düşmanın hareketliliğine göre mütemadiyen farklı grup kumandanlıklarının emrine girerek muhtelif vazifeler üstlenmişti.

Zafer sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Eylül 1921 tarihli emriyle Batı Cephesi'ndeki grup kumandanlıklarının yerine beş kolordu (1., 2., 3., 4., ve 5. Kolordular) teşkil edilmişti. Buna göre 41. Tümen, Kazım Paşa (Orgeneral Özalp) idaresindeki 3. Kolorduya bağlanmıştı (ATBD, 150:62-1). Nihayetinde Türk ordusu taarruza kalkarak Yunan ordusunu takibe başlarken 14 Eylül'de 41. Tümen birlikleri, Eskişehir sınırlarındaki Ağızözü-Üçbaşı hattına ilerlemişti (Timural, 1973:281-298, 311, 337-338). Bu arada 29 Eylül 1921'de Tümen Kumandanlığına Yarbay Mehmet Kenan Bey (Korgeneral DALBAŞAR) atanmıştı.

Sonuç itibarıyla çetin mücadelelerin yaşandığı Sakarya Meydan Muharebesi, 13 Eylül'de Yunanlıların Sakarya'nın batısına çekilmeye mecbur bırakılması sayesinde zaferle sonuçlanmıştı.

4.6. Büyük Taarruz Harekâtı'nda 41. Tümen

Sakarya Muharebesi'nden sonra Türk ordusu, Sakarya'nın batısına geçerek Eskişehir-Afyon'a olabildiğince en yakın uygun mesafelere intikal etmiş ve yeni mevzilerinde konumlanarak eksiklerini giderme ve taarruz hazırlıklarıyla meşgul olmaya başlamıştı (Erkal, 1994:16-27). Türk ordusu için artık hedef, Anadolu'daki Yunan işgalinin tamamen sonlandırılmasıydı. Bunun için Erkân-ı Harbiye Riyaseti, Yunan ordusuna kesin darbenin vurulmasına ilişkin 15 Ekim 1921'de Batı Cephesi Kumandanlığına taarruz hazırlıkları direktifini vermişti. Batı Cephesi ise ordu ve kolordu Kumandanlıklarından görüş aldıktan sonra, 18 Ekim'de verdiği yanıtta; harekât planlamalarının yapıldığını, bu kapsamda kuzeyde bulunan 3. Kolordunun güneye kaydırılacağını bildirmişti. Hâlihazırda 3. Kolordu Eskişehir'in doğusunda Yunan mevzileri karşısında olup 41. Tümen de Ekim ayının sonunda Sivrihisar'dan güneydeki Dağınık-

Çandır (Emirdağ'ın kuzeyi) hattına intikal ettirilmişti. Tümen karargahı Ablak'taydı (Erkal, 1994:65-66, 80, 167, 182). Başkumandanlık orduyu daha etkin kılmak maksadıyla 18 Kasım 1921'de Batı Cephesi Kumandanlığını yeni teşkil edilen 1. ve 2. Ordular hâlinde tertip etmişti (HTVD, 58:1334, 1336). 23 Şubat 1922'de 41. Tümenin bağlı bulunduğu 3. Kolordu, 2. Ordunun kuruluşuna dâhil edilmişti (Erkal, 1994:134). 11 Mart 1922'de 41. Tümen Kumandanlığına Albay Alâeddin Bey (Tümgeneral Koval) atanmıştı. Yarbay Kenan Bey ise Nisan ayında Adana Bölge Kumandanlığına atanmıştı (Ökse vd., 1989:197, 209-210).

Tablo 1: Millî Mücadele Dönemi'nde görev yapan 41. Tümen Kumandanları

	Görev yapan komutanlar	Görev Süreleri
1	Yarbay Hüseyin Hüsnü Bey (Korgeneral Alpdoğan)	Temmuz 1918 - Ocak 1919
2	Kurmay Yarbay Mehmet Hayri Bey	30 Mart 1919 - 16 Eylül 1920
3	Yarbay Mehmet Nuri Bey (Kurmay Albay Conker)	16 Eylül 1920 - 31 Ocak 1921
4	Yarbay Şerif Bey (Albay Yaçağaz)	31 Ocak 1921- 29 Eylül 1921
5	Yarbay Mehmet Kenan Bey (Korgeneral Dalbaşar)	29 Eylül 1921 - 11 Mart 1922
6	Kurmay Albay Alaattin Bey (Tümgeneral Koval)	11 Mart 1922 - 31 Ekim 1923

Neticede, aylardır süren orduyu güçlendirme çalışmalarının ardından Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti, Ağustos 1922'de, 1. ve 2. Ordulara, birliklerini taarruza hazırlanmaları emrini yollamıştı. Bunun üzerinde 2. Ordunun 8 Ağustos'ta yayımladığı emre göre 3. ve 6. Kolordular; 1. Ordunun taarruz için kendi bölgesinde yapacağı toplanmayı örtme, cephelerindeki düşman hareketliliğinin tespiti, muhtemel bir düşman taarruzu hâlinde mevcut hatları savunarak zaman kazanma ve 1. Ordunun sağ yanını koruma görevlerini yürütecekti. 41. Tümen bu doğrultuda, Mecidiye-Hüsrevpaşa hattında savunmayı üstlenmiş ve karargâhını Kedikuyusu'na nakletmişti. Böylece hem Afyon kuzeyindeki Yunan birliklerine karşı emniyet sağlamak hem de 1. Ordunun güneye yönelecek taarruz hazırlıklarına zaman kazandırmak hedefleniyordu (Niş, 1995:50-55).

Büyük Taarruz'un arifesinde 41. Tümenin personel mevcudu 314 subay ve 7.354 erden oluşuyordu. Silah gücü ise 4.484 piyade tüfeği, 115 makineli tüfek ve 36 toptan ibaretti (Niş, 1995:328). Tümenin önceki yıla kıyasla subay sayısında %20, er sayısında %68 civarında artış yaşanmıştı. Aynı şekilde silah ve cephanede iki katına yakın veya daha fazla artmıştı.

Neticede Türk ordusu 25 Ağustos 1922 itibarıyla son hazırlıklarını tamamlamıştı. 26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz'da 1. Ordu asıl taarruzu icra eden kuvvet olarak cephenin güneyinden Yunan mevzilerini yarmaya çalışacak, müteakiben Afyonkarahisar-Toklusivrisi hattına taarruz edip düşmanın İzmir bağlantısını kesecekti. Plana göre 2. Ordu, Porsuk Müfrezesi ve 41. Tümen ile Eskişehir'in doğusundaki Bozdağ-Hamidiye-Seyitgazi mevziindeki 3. Yunan Kolordusunu taarruzla meşgul edecek; üç piyade ile bir süvari tümeni Afyon'un kuzeyindeki 5. Yunan Tümenini yerinde tutacak; böylece 1. Ordu güneyden düşman cephesini yarmaya çalışırken kuzeydeki birliklerin yardıma gelmesi engellenecekti. Bu aşamada 41. Tümen karargâhı İskânkuyusu'ndaydı (Afyon-Eskişehir sınırı). 2. Ordu, 25 Ağustos tarihli emrine 3. Kolordu, 41. Tümenle birlikte gece sessizce düşmana yaklaşarak sabaha kadar taarruz mevzilerine girecek ve ortalık ağarınca hücumla geçecekti. Bu bağlamda Tümen, emrindeki alayları uygun bölgelere sevk ederek taarruz tertibatı aldırılmıştı (ATBD, 136:2; Niş, 1995:87-89).

Harekâtın ilk gününde 41. Tümenin unsurları taarruza geçmişti. Bu bağlamda 16. Alay yoğun ateş altında ilerlerken 2. Tabur Çakmaktepe'yi ele geçirmişti. Müteakiben, düşman siperlerine 800 metreye kadar yaklaşmış, ancak şiddetli ateş, tel engelleri ve lâğım tarlaları nedeniyle daha fazla yol alınamamıştı. 12. Alay 2. Taburu ile Mezartepe'yi işgal ederken, dağ top takımı buraya mevzilenerek birliklere ateş desteği

sağlamıştı. 19. Alay ise aradaki boşluğu kapatmak amacıyla Seyitgazi'nin güneybatısı-Cevizli yönünde ilerleyerek 16. Alay emrine verilmişti. Böylece iki taarruz grubu arasındaki hat kapanmıştı (ATBD, 136:16; Niş, 1995:115-116).

Taarruz'un ikinci gününde 2. Ordunun emri, 41. Tümenin gösteriş taarruzu icra etmesine yönelikti. Bu çerçevede alaylar, tespit edilen hatlardan ilerlemiş, yoğun ateşe maruz kalınca siper kazarak mevziye girmişlerdi. 3. Kolordudan gelen son emirde, bulunulan hattın savunulması ve ertesi gün baskınla düşmanın mevzilerinin ele geçirilmesi istenmişti. Diğer yandan taarruzun ilk iki gününde 1. Ordu, büyük başarılar elde etmiş; 27 Ağustos'ta Afyon işgalden kurtarılmıştı. Bu kapsamda Batı Cephesi Kumandanlığı, 2. Ordunun da düşmana şiddetle taarruz ederek netice almasını istemişti. Dolayısıyla 2. Ordu, 28 Ağustos'ta Porsuk Müfrezesi 41. Tümen emrine verirken, Tümeni doğrudan Ordu emrine almıştı. 41. Tümen planlanan taarruz için 28 Ağustos sabahı, tüm alaylarıyla taarruza geçip mesafe katetse de tel engellere takılmış, yoğun topçu ateşine maruz kaldığı için siperlere kadar ilerleyememişti. Bu taarruzda şehit ve yaralıları verilmişti (Niş, 1995:145-187, 228-230). Dolayısıyla taarruzun ilk üç gününde Tümen tarafından henüz Yunan savunma hatlarının yapılamadığı anlaşılmaktadır.

30 Ağustos'ta 41. Tümen yeniden taarruza kalkmış, lakin takviye alan Yunanlıların topçu atışları karşısında bir kez daha sonuç alamamıştı. 41. Tümene verilen son emirde, karşısındaki Yunan birliklerini tespit etmesi ve taarruzlarını sürdürerek karşısındaki düşmanı mağlup etmeye çalışması istenmişti (ATBD, 97:2617; Niş, 1995:265-272, 281).

31 Ağustos'ta 41. Tümen cephesinde gün boyu karşılıklı atışlar devam etse de keşif kollarının tespitiyle Yunanlıların ateş yoğunluklarının zayıfladığı ve Eskişehir yönünde nakliyat yaptıkları anlaşılmıştı. Bunun üzerine 41. Tümenin keşif kolları gece harekâtında Sulucak Deresi'nin iki tarafından ilerleyerek kısa süreli çatışmadan sonra Yunan mevzilerine girmeyi başarmış, arkadan gelen birliklerle tüm mevziler ele geçirilmişti. Tümen ilerleyişini sürdürerek 1 Eylül'de Seyitgazi'yi kontrol altına almıştı. Batı Cephesi Kumandanlığı, her yerden çekilmeye başlayan Yunan ordusunun Milne hattında tutunmasına fırsat vermeden süratle İzmir'e ulaşmayı hedeflemiş, bu kapsamda Yunanlıların Eskişehir Grubu'nun Bursa yönüne veya güneye çekilmesini engellemek için 3. Kolordunun İnönü yönünde ilerleyerek Yunan ordusunun arkasını kesmesi tasarlanmıştı. Plan doğrultusunda, 41. Tümen, yeniden 3. Kolorduya bağlanırken, düşmanın geri çekilme hattını kesmek üzere Sabuncupınar'ın kuzeyine (Kütahya'nın güneydoğusu) intikal emri almıştı. Bu sırada Yunanlılar, Eskişehir'i tahliye ederken Tümenin 16. Alayının süvari bölüğü, 2 Eylül sabahı Eskişehir'e girmişti. 3 Eylül'de 2. Ordu, 41. Tümenin Gediz üzerinden İzmir istikametine yönelmesini uygun gördüğünden 4 Eylül'de Kütahya'ya ulaşan Tümen, 11 Eylül'de Kula'ya, akabinde de Akhisar'a intikal etmişti. Nihayetinde Türk ordusu 9 Eylül'de İzmir'e girerken, takip harekâtı devam ediyordu (HTVD, 62:1402, 1407; Niş ve Söker, 1995: 31-61, 86-98, 116-157, 181-205). Görüldüğü üzere 41. Tümen, doğrudan taarruz ve takip harekâtına katılarak önce Seyitgazi, müteakiben Eskişehir'i kontrol altına almış, devamında Kütahya-Manisa yönünde ilerleyişini sürdürmüştü.

13 Eylül'de Batı Cephesi Kumandanlığı, 2. Ordunun Balıkesir'e hareketini istemişti. Ordunun vazifesi, Eskişehir-Balıkesir-Edremit hattının kuzeyinde bulunması muhtemel düşman kalıntıları imha etmek, asayiş sağlaması, İstanbul ve Çanakkale yönlerinde yapılması düşünülen harekâta iase temin etmek ve telgraf hatlarını onararak cepheyle irtibatı sağlamaktır. Bu sırada 41. Tümen Adala'dan Hamidiye'ye (Balıkesir/Bigadiç'e bağlı) giderken, Ordu karargâhı da 17 Eylül'de Balıkesir'e ulaşmıştı. 2. Ordunun emriyle 41. Tümen 21 Eylül'de Susurluk'a gitmişti (Niş ve Söker, 1995: 207-210; Cebecioğlu 1995:81-87). Böylece 41. Tümen dâhil 2. Ordunun yönü Marmara Bölgesi olurken, 1. Ordu İzmir ve çevresini kontrol altına almıştı.

Ekim ayında ise 41. Tümen, saha şartları ve planlamalar gereği geçici olarak Kocaeli Grubu emrine verilmişse de 14 Ekim'de tekrar 3. Kolordunun emrine iade edilmişti. Ayrıca 3. Kolordu 1. Orduya bağlandığından Tümen de 1. Ordunun birliği olmuştu. Ekim ayının sonunda Tümen birlikleri, İzmit-Sapanca arasındaki Büyükderbent'deydi (Cebecioğlu, 1995:122, 158-160).

Nihayetinde Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Erkân-ı Harbiye Riyaseti, 5 Ağustos 1923'te ordunun barış dönemi kadrosuna geçişini başlatmış ve 1 Kasım'a kadar bu süreç tamamlanmıştı.

Bu yapılanmada 41. Piyade Tümeni, -2. Ordu Müfettişliğine (Konya) bağlı ve karargâhı Konya'da bulunan-5. Kolordu emrindeki iki tümendenden biri olmuştur. Tümenin yeni görev sahası; karargâhı, topçu alayı ve bir piyade alayı Niğde'de, bir piyade alayı Kayseri ve Talas'ta, bir piyade alayı Ereğli'de olacaktı (Cebecioğlu, 1995:398-400). Neticede 41. Tümen, Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte barış kadrosundaki yerini almıştı.

(41. Tümenin Mondros'tan Büyük Taarruz'a kadar sırasıyla görev muntikalarını gösterir harita - Çizim: Müellif)

5. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda teşkil edilen 41. Tümenin; İskenderun ve çevresi ile sahillerin korunması görevini üstlendiği, Mondros Mütarekesi'nde de İngiliz ve Fransızların yoğun çıkarma teşebbüslerine karşı şehri tahliye etmemek adına kararlı bir tutum sergilediği görülmektedir. Bununla beraber hükûmetin emriyle bölgeyi tahliye etmek mecburiyetinde kalan Tümen, Aralık 1918'den itibaren Karaman ve Konya'ya intikal etmiştir. Tümenin faaliyetlerinin daha çok iki alayının bulunduğu Karaman'da yoğunlaştığı, ancak Tümen karargâhı ve bir alayının Konya'da bulunduğu takip edilmektedir. Konya-Karaman hattında, asayişin sağlanmasıyla meşgul olan Tümen birlikleri, ortaya çıkan isyan girişimleriyle mücadele etmiş ve Millî Mücadele'nin örgütlenmesine katkı sağlamıştır. Ankara Hükûmeti'nin emrine girmesiyle bu desteklerini artıran Tümenin, Haziran 1920'de Pozantı'ya sevk edildiği ve Adana-Mersin hattındaki Kuvâ-yı Milliye'nin koordinasyonunu üstlendiği belirtilmelidir. Mart 1921'de ise ihtiyaç doğrultusunda Batı Cephesi'ne sevk edilen 41. Tümenin, İkinci İnönü'den Kütahya-Eskişehir'e, Sakarya'dan Büyük Taarruz'a kadar tüm kritik muharebelerde görev aldığı ifade edilmelidir. Bu çerçevede Kasım 1918'den Ekim 1923'e kadar olan 5 yıllık süreçte 41. Tümenin faaliyetleri ve Millî Mücadele'ye katkıları şöyle tespit edilmiştir:

- Karaman'da asayiş ve güvenliği sağlarken, Bozkır ve Delibaş İsyanlarının bastırılmasında görev üstlenmiştir.
- Yine Karaman'da Kuvâ-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk örgütlenmelerinin kurulmasına ve teşkilatlanmasına önyak olmuş ve Güney Cephesi'ni desteklemiştir.
- Pozantı'da üstlendiği görevle Adana-Mersin bölgesinde Fransızlarla mücadele eden Kuvâ-yı Milliye'nin silah ve cephane olarak desteklemiş, millî müfrezeleri yeniden tertipleyip operasyonel olarak yönlendirirken, Karaman-Pozantı-Mersin-Adana hattında lojistik ve ikmal sevkiyatının sağlanması gibi çok yönlü faaliyetler yürütmüştür. Bu çabaların neticesinde Fransızların ilerlemesi durdurulurken Mersin-Tarsus-Adana çizgisinin kuzeyindeki yerler işgalden kurtarılmıştır.

- Eş zamanlı olarak sorumluluk sahasındaki millî gruplar arasındaki anlaşmazlıkların önlenmesi ve Pozantı'da Kongrelerin düzenlenmesinde etkin rol oynamıştır.
- Pozantı'daki vazifesinden Batı Cephesi'ne sevk edilerek cephenin muhtelif bölgelerinde çok yönlü görevler üstlenmiştir. Öyle ki İkinci İnönü Muharebesi'nin başlamasıyla hızlıca Afyon'a intikal ederken, şehrin batı ve doğusunda çatışmalara girmiş, bununla birlikte taktik gereği sürekli manevra yaparak geri çekilmiştir. Nihayetinde Yunanlılar, 41. Tümenin de katkısıyla işgal ettikleri Afyon-Çay-Bolvadin hattını boşaltmak durumunda kalmışlardır. Dumlupınar'a yönelik icra edilen taarruzda ise burada ağır kayıplar yaşayan Tümen, yeniden kurulmak üzere kısa süreliğine Ankara'ya gönderilmiştir. Takviye edilerek yeniden cepheye yollanan Tümenin Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde bölgeyi savunan birlikler arasında yer aldığı, yan grup cephesinin yarılması karşısında muharebe düzenini koruyarak kademeli şekilde Sakarya'nın doğusuna çekildiği takip edilmektedir. Sakarya Muharebesi sırasında gerek Polatlı gerekse Haymana'da görevlendirilerek cephenin iki yönünde görev alan birliklerden biri olmuş, özellikle ihtiyat vazifesiyle ihtiyaç duyulan bölgelere destek sağlamıştır. Büyük Taarruz'da da 2. Ordu emrinde bulunan 41. Tümenin, karşısındaki Yunan kuvvetlerini oyalamak ve karşı taarruzla geri çekilmeye zorlamak amacıyla görevlendirildiği; bu kapsamda Seyitgazi-Eskişehir-Kütahya hattında kontrolü sağladıktan sonra, takip harekâtı çerçevesinde Manisa'dan Balıkesir'e, oradan da İzmit-Sapanca hattına intikal ederek etkin bir rol üstlendiği vurgulanmalıdır.

Sonuç olarak 41. Tümenin Millî Mücadele'de cephelerin ihtiyaçları doğrultusunda önce Pozantı'ya sonra Batı Cephesi'ne sevk edildiği, özellikle Batı Cephesi'ndeki en kritik muharebelerde gerek taarruz gerekse ihtiyat ve cephenin korunması gibi üstlendiği çok yönlü vazifeleri yerine getirmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Bazı muharebelerde ağır kayıplar vererek geri çekilse de Büyük Taarruza katılarak zaferde pay sahibi olmuştur. Bu yönüyle Millî Mücadele'nin en aktif ve en çok muharebeye katılan birlikleri arasında yer almıştır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, *İstiklal Harbi Fonu (İSH)*: 26/109, 35/90, 41/24, 42/73, 47/54, 47/70, 56/89, 124/43, 157/21, 176/93, 197/124, 254/183, 257/98, 273/199.

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, *Atatürk Koleksiyonu Fonu (ATAZB)*: 43/1ag, 43/1ah, 43/1aha, 43-1au.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) İ. DUİT: İ.DUİT, 158/61.

2. Araştırma-İnceleme ve Kaynak Eserler

Ahmet İzzet Paşa. (2017), *İstiklal Harbi'nin Gerçekleri Feryadım*, C.2, 2. Baskı, İstanbul: Nehir Yayınları.

Altay, F. (1970), *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, İstanbul: İnsel Yayınları.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD).

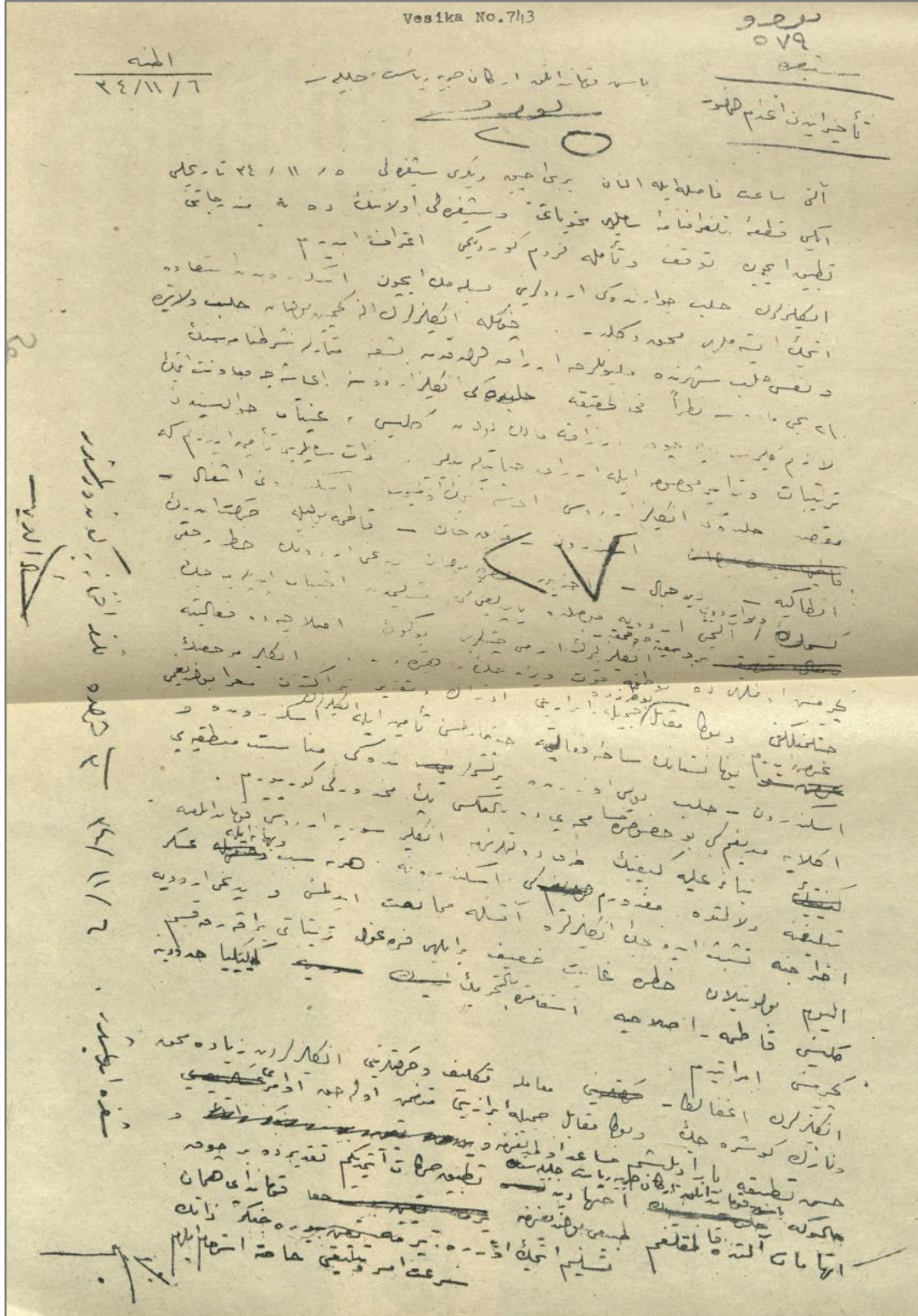
Atatürk, K. (1970), *Nutuk 1919-1920*, C.1, 10. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Atatürk, K. (1969), *Nutuk 1920-1927*, C.2, 9. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Avanas, A. (1992), Mütareke Başlarında 2. Ordunun Konya'ya Nakli ve Ortaya Çıkan Sorunlar, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(23), s.373-380.
- Avanas, A. (1998), *Millî Mücadele'de Konya*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, T. (1999), *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 3. Baskı, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Bozkurt, İ. (2018), İşgal Yıllarında Mersin (1918-1922), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), s.407-435.
- Cebesoy, A. F. (1953), *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı.
- Cebecioğlu, G. (1995), *Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt Batı Cephesi VI. Kısım IV. Kitap: İstiklâl Harbi'nin Son Safhası*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Çelik, K. (1999), *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demir, E. (2019), *Harp Raporlarına Göre Osmanlı Ordusu Filistin ve Suriye'den Nasıl Geri Çekildi?*, İstanbul: Hiper Yayın.
- Demir, E. M. (2024), 12. Kolordunun Millî Mücadele'deki Faaliyetleri, *CTAD* (41), s.551-594.
- Ercan, T. (1999), *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi II. Cilt 2.Kısım*, 3. Baskı, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Erkal, Ş. (1994), *Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi VI. Kısım I. Kitap: Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Erkilet, H.H. E. (2002), *Yıldırım*, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Görgülü, İ. (2021), *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güven, C. (2023), Millî Mücadele Döneminde Konya, (Ed.: M. Göleç vd.), *Millî Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923*, C.5, s.269-348, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD).*
- Harp Tarihi Belgeleri Dergisi (HTBD).*
- Hatipoğlu, S. (2001), *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karaca, T. N. (2004), Millî Mücadele'de Bozkır İsyanları, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), s.169-190.
- Karatamu, S. (1996), *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 6. Kısım (1908-1920)*, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Kuvayımilliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü*, (2012), (yay. haz.: M. Y. Canbaz ve İbrahim Kılıç), Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Niş, K. (1995), *Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi VI. Kısım II. Kitap: Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Niş, K., Söker, R. (1995), *Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi VI. Kısım III. Kitap: Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Okçu, Y. (1979), *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi IV. Cilt 1.Kısım Sina-Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar*, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Ökse, N., Baycan, N. Sakaryalı, S. (1989), *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, 2. Baskı, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- Önalp, K., Üstünsoy, H. (1986), *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi IV. Cilt 2.Kısım İkinci Gazze Muharebesi Sonundan Mondros Mütarekesi'ne Kadar Yapılan Harekât (21 Nisan 1917-30 Ekim 1918)*, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Önalp, K. (1999), *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, C.2, Ks.3, 3. Baskı, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Önalp, K. (1974), *Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, 4. Kısım: Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Önalp, K. (1995), *Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, V. Kısım, I. Kitap: Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, 2. Baskı, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Saral, A. H. (2009), *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.4*, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Şalvuz, İ. F. (2002), *Kurtuluş Savaşında Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler) Hatıra*, (Çev. ve sad.: Halil Atılğan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Timural, A. (1973), *Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi V. Kısım I. Kitap: Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos 1921-13 Eylül) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, 2. Baskı, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Toker, H., Aslan, N. (2009), *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri Cilt III*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türkmen, Z. (2001), *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yavuz, B. (1994), *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yüksel, E. (2023), *Millî Mücadele Döneminde Karaman*, (Ed.: M. Göleç vd.), *Millî Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923*, C.5, s.159-187, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Ekler

Ek 1: İngilizlerin İskenderun'a asker çıkarma teşebbüslerine karşı Mustafa Kemal Paşa'nın 41. Tümene ateşkesle karşılık vermesi emri ile diğer hususlara dair Başkumandanlığı bilgilendirdiği 6 Kasım 1918 tarihli yazısı - HTVD 29: 743.

Ek 2: 41. Tümenin ana ve ast bağlı birliklerini gösterir 11 Şubat 1919 tarihli kuruluş çizelgesi - ATASE, İSH, 254/183.

